

# Poskytovatelé humanitární a rozvojové pomoci do Korejské lidově demokratické republiky

LENKA KUDLÁČOVÁ

## Donors of Humanitarian and Development Assistance to Democratic People's Republic of Korea

**Abstract:** With the outbreak of famine in the mid-1990s, the DPRK has become a recipient of humanitarian assistance. Immediately after the inception of aid flows, an extensive diversification of donors arose. The most important donor duo was the Republic of Korea and the USA. Japan, Russia, and the European Union all had important roles in the matter, and Switzerland had a very specific role in it. Meanwhile, the Chinese assistance obtained an entirely unique position. There was a temporary suspension of China's assistance in the mid-1990s, but then it started again, and today, China is the DPRK's patron. The aim of this article is to provide a comparison of the donors' strategies and to outline the main trends of the assistance to the DPRK in the framework of the period of 1995–2012. The strategies of donorship have divergent tendencies, and in most of the cases, the donors preferred to make a strong effort to reach their political goals in the DPRK while providing humanitarian aid to it.

**Key words:** DPRK, humanitarian aid, development assistance, donorship, USA, Republic of Korea, China, Switzerland.

Korejská lidově demokratická republika (KLDR) je Světovou bankou klasifikována jako nízkopříjmová země (*low-income*; The World Bank 2013), z jejíž vnitřní ekonomické situace plyne závislost na vnější pomoci (Manyin – Nikitin 2012a: 32; Nanto – Manyin 2012: 18). Struktura severokorejského režimu v sobě zakotvuje řadu aspektů, které přispívají ke vzniku humanitárních krizí. Jde především o vysoce neefektivní ekonomiku sovětského stylu kombinovanou s rigidní třídní stratifikací, založenou na principu *sŏng-bun*. Ten ze společnosti vyděluje pouze 28% menšinu obyvatel, která představuje jediný segment s privilegovaným přístupem ke komoditám denní potřeby (srovnej Suh et al. 2003: 111; Lankov 2007: 66). Z geografického hlediska je země navíc náchylná k častému výskytu přírodních katastrof a disponuje jen relativně malým množstvím zemědělsky využitelné půdy. Když dojde k humanitární krizi, k její vážnosti přirozeně přispívá i izolace, v níž se KLDR dlouhodobě a v podstatě dobrovolně nachází.

Téma humanitární a rozvojové pomoci poskytované do KLDR zůstává v českém akademickém prostředí do značné míry neprozkoumáno a následující konzultace se snaží tuto mezeru vyplnit. Ačkoliv v zahraničním prostředí je situace z hlediska existence literatury týkající se humanitární a rozvojové pomoci do KLDR výrazně lepší (srovnej Smith 2002, 2005; Hong 2001; Manyin – Nikitin 2009 a jiné), studie, která by přímo porovnávala

přístupy významných dárců, doposud chybí. Cílem předkládaného textu je proto porovnat přístupy vybraných dárců a zmapovat trendy v jejím poskytování s ohledem na specifické prostředí KLDŘ v období od roku 1995 do roku 2012.<sup>1</sup> Rok 1995 byl jako počáteční bod komparace zvolen, protože právě tehdy byla v souvislosti s hladomorem zahájena humanitární pomoc do KLDŘ ve větším měřítku a vůbec poprvé ji začali poskytovat „západní“ donoři. Konzultace umožní čtenáři získat poměrně ucelený pohled na zkoumanou problematiku stran vybraných dárců, potažmo na to, které postupy převládají a jaké strategie volí, zda se uchylují spíše k poskytování humanitární, nebo rozvojové asistence a jaké dopady má příslušná volba strategií přímo v KLDŘ.

Konzultace je rozdělena na následující části: nejprve bude stručně představena situace, v níž se KLDŘ nachází, potažmo hlavní důvody, proč bylo poskytování pomoci zahájeno. Následuje hlavní část, tedy analýza strategií jednotlivých dárců.<sup>2</sup> Pro zevrubnou analýzu byli zvoleni ti, jejichž pomoc do KLDŘ byla v časovém úseku let 1995–2012 co do objemu nejvýznamnější, jmenovitě Korejská republika, USA, Japonsko a Čína a také ti, jejichž strategie se nějak vymykala trendům typickým pro velké dárcce (Ruská federace, Evropská unie či Švýcarsko).

## METODOLOGIE A OPERACIONALIZACE PROMĚNNÝCH

Strategie dárců budou komparovány v následujících čtyřech proměnných: forma, politizace, celkový objem poskytnuté asistence a režim dohledu.<sup>3</sup> Pod pojmem *forma pomoci* vedle její konkrétní materiální podoby také rozumíme, za jakým účelem byla pomoc poskytována (zda šlo o akutní pomoc s účelem zmírnit aktuální dopady krize, či implementaci projektů dlouhodobějšího rázu) a zda byly při poskytování využívány multilaterální instituce, či vlády konkrétních dárců. Hodnoty této proměnné tedy zkoumáme na následujících rovinách týkajících se preferencí daného dárcce: a) preferování humanitární, nebo rozvojové pomoci; b) preferování bilaterální, nebo multilaterální pomoci c) materiální podoba pomoci. Zda jde o humanitární, či rozvojově profilovanou pomoc, nebylo možné zjistit z dostupných statistik Výboru pro rozvojovou pomoc Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD/DAC), jež se týkají oficiální rozvojové pomoci (dále jen ODA),<sup>4</sup> neboť v praxi se zde oba aspekty pomoci slučují (srovnej například OECD/DAC 2008: 159). Zároveň však podle informací zveřejňovaných některými dárci,<sup>5</sup> na základě dat Úřadu OSN pro koordinaci humanitárních záležitostí (dále jen FTS UN OCHA, viz níže) či sdružené databáze AidFlows (AidFlows 2013), bylo možné určit, zdali poskytnutá pomoc měla spíše humanitární, či rozvojový charakter. Ačkoliv OECD/DAC na dělení prostředků na rozvojově a humanitárně využívané rezignoval, není vhodné tento aspekt v konzultaci zcela opominout. Jde totiž o významný definiční znak z hlediska vyhodnocování strategií dárců. Podobná je i situace v rozlišování mezi bilaterální a multilaterální pomocí. Zda stát preferuje bilaterální, či multilaterální doručování pomoci, lze opět zjistit na základě dat FTS UN OCHA či také ze sdružené databáze toků pomoci AidFlows (2013).

Další zkoumanou proměnnou je *politizace pomoci*, kterou můžeme chápat jako vztah mezi politikou dárcovského státu a jeho přístupem k příjemci, tedy vliv uplatňování zahraničněpolitických cílů dárcce na následné poskytování pomoci recipientovi. Ačkoliv mezi základní principy humanitární pomoci patří právě nestrannost, tedy poskytování pomoci na základě potřeby a mimo jiné bez ohledu na politické cíle (srovnej UN OCHA 2012; Mackintosh 2000), podmiňování pomoci jistými cíli politického charakteru je velmi častým jevem. Zkoumání politizace tak představuje zajímavou dimenzi výzkumu, pokud jde o přístup dárcce ke KLDŘ, neboť z ní lze vysledovat, nakolik se daný dárcce odklání od požadavku na depolitizaci poskytování pomoci definovaného i ze strany OSN.

*Režim dohledu* (monitoringu) uplatňovaný jednotlivými dárci je další proměnnou, která si s ohledem na zvolené téma zaslouží pozornost. Sledováním schopností (či ochoty) dárcce dohlížet na poskytovanou pomoc totiž nepřímo vypovídá o efektivitě dárcovy strategie, jak dostat pomoc k potřebným. Dohled můžeme chápat jako dárcovu schopnost

řídít, ovlivňovat a kontrolovat toky humanitární pomoci, a pokud jsou uplatňovány dlouhodobější rozvojové projekty, také dohlížet na jejich řádnou implementaci. Zároveň jde o proměnnou, jejíž sledování méně závisí na uzavřeném charakteru recipienta a souvisí spíše s režimem poskytování pomoci ze strany dárce, respektive na jeho pravidelném reportování.

Poslední zkoumanou proměnnou je *objem pomoci*, tedy předpokládané celkové množství poskytnuté pomoci od konkrétních dárců. Určit přesný objem humanitární a rozvojové pomoci poskytnuté KLDR je prakticky nemožné. Objem poskytnutých prostředků vyčíslíme alespoň přibližně.<sup>6</sup> Zmiňované výpočty je však nutné chápat spíše jako sofistikovaný odhad také proto, že soubory číselných dat k jedné problematice získané z různých zdrojů se mnohdy vzájemně liší.<sup>7</sup>

Metodologickým úskalím, které je typické pro výzkum spojený s KLDR obecně, je nedostupnost (či neexistence) oficiálních severokorejských dat, která by umožňovala smysluplné srovnání s datovými soubory z ostatních zdrojů.<sup>8</sup> V případě Číny a do jisté míry i v případě Ruska jsme navíc konfrontováni s nezveřejňováním dat týkajících se prostředků, které poskytly, ačkoliv pro KLDR podle odhadů představují zdroj zcela zásadní. Navzdory všem zmíněným překážkám však existuje poměrně extenzivní spektrum pramenů, které mohou být za účelem sestavení smysluplného souboru dat týkajících se množství pomoci využity, včetně údajů zmiňované sdružené databáze OECD, Světové banky, Asian Development Bank a Inter-American Development Bank (AidFlows 2013), zpráv FTS UN OCHA z jednotlivých let a zpráv OECD/DAC týkajících se geografické distribuce toků pomoci z rozmezí let 1998–2013 a dalších.

Vzhledem ke všemu výše zmíněnému představuje vhodný nástroj zvyšující spolehlivost závěrů triangulace, tedy souběžná práce s větším množstvím různých pramenů a literatury zabývající se jednou problematikou. To nám pomůže získat co možná nejsprávnější obraz týkající se přístupu zkoumaných dárců. K naplnění cílů konzultace bude využívána jednak analýza dat, která zveřejňují sami donoři a příslušné mezinárodní organizace (například AidFlows 2013; zprávy Úřadu OSN pro koordinaci humanitárních záležitostí /FTS UN OCHA/ z jednotlivých níže zmiňovaných let či zprávy OECD/DAC týkající se geografické distribuce finančních toků z rozmezí let 1998–2013), a jiné. Dále pak budeme pracovat s odbornými publikacemi analytiků, kteří se dlouhodobě zabývají poskytováním pomoci do KLDR, jako například Haggard – Noland (2007, 2011), Manyin (2010), Manyin – Nikitin (2012a, b), Lee (2009) a mnoho dalších.

## KLDR JAKO PŘÍJEMCE HUMANITÁRNÍ A ROZVOJOVÉ POMOCI

Severokorejský hladomor druhé poloviny devadesátých let<sup>9</sup> představoval hlavní impuls pro poskytnutí pomoci většího rozsahu pro většinu zkoumaných dárců. Situace, která v KLDR v devadesátých letech nastala,<sup>10</sup> byla důsledkem souhry několika komplementárně spojených nepříznivých aspektů.

První výrazný problém představoval kolaps Sovětského svazu, z něhož do Severní Koreje plynuly dlouhodobě potraviny, palivo a další komodity, které po dobu několika desítek let zmírňovaly situaci nedostatku uvnitř KLDR. Dále významnou roli ve vygradování potravinové krize sehrála uzavřená severokorejská ekonomika socialistického stylu, která nebyla (a stále není) schopna zajistit vlastní potravinovou a energetickou soběstačnost. K závažnosti situace dále přispěl i takzvaný veřejný přidělový systém (dále jen VPS). Jde o mechanismus, kterým jsou mezi 24milionovou populací na základě vysoce diskriminačního přístupu přerozdělovány veškeré komodity, jež KLDR sama vyprodukuje či získá zvnějšku (srovnej například Weissmann 2011; Haggard – Noland 2013; Dalton – Jung 2009).<sup>11</sup> Spíše dílčí roli pak měly nepříznivé přírodní podmínky, kterým vzhledem ke své poloze a podnebí KLDR čelí v pravidelných intervalech.

Souhrnně řečeno, KLDR s rozpadem SSSR ztratila hlavního sponzora a zůstala odkázána na vlastní ekonomickou produkci, neschopnou zabezpečit převážnou většinu obyvatelstva.

To se tudíž začalo uchylovat k provozování ilegálních tržních aktivit. Když zemi roku 1995 postihly záplavy, schopnost režimu obstarat potraviny selhala zcela. Potřeba pomoci byla dále potvrzena prvními terénními průzkumy (i když značně geograficky omezenými) o stavu výživy některých segmentů severokorejské populace.<sup>12</sup> Pro srovnání, Nicolas Eberstadt (2011: nestránkováno) spatřuje pět základních důvodů dlouhodobé neschopnosti KLDR zajistit základní potřeby vlastnímu obyvatelstvu: ekonomiku sovětského stylu, severokorejskou politiku soběstačnosti, demonetizaci ekonomiky, zavedení VPS a konečně systém *sŏngbun*. Můžeme prakticky s jistotou říci, že severokorejský (nejen) potravinový deficit je problémem strukturálního charakteru.

## POSKYTOVATELÉ HUMANITÁRNÍ A ROZVOJOVÉ POMOCI DO KLDR

### Pomoc Korejské republiky

Pokud jde o *formu pomoci*, po většinu zkoumaného období preferovala Korejská republika doručování na mezivládní úrovni, tedy bilaterálně, což ji odlišuje od přístupu USA (viz níže).<sup>13</sup> Ačkoliv poměrně pravidelně reagovala také na žádosti příslušných agentur OSN (srovnej například FTS UN OCHA 2004a; Ministry of Unification 2010) a zejména po roce 2000 přidělovala v omezené míře prostředky také jihokorejským nevládním organizacím (více viz Oknim, 2003: zejména 88–90), z hlediska absolutních čísel byla multilaterální složka pomoci nesrovnatelně nižší. To potvrzuje i srovnání dat týkajících se reakcí Korejské republiky na konsolidované humanitární výzvy (například FTS UN OCHA 2004a)<sup>14</sup> a dat ohledně celkového množství poskytnuté humanitární pomoci (například FTS UN OCHA 2004b). Zároveň je potřeba zmínit, že přibližně od roku 2008, kdy do prezidentského úřadu nastoupil konzervativnější smýšlející I Mjong-bak, došlo k jisté proměně jihokorejského přístupu. Korejská republika nejen markantně omezila své subvence, ale i zcela zastavila bilaterální toky a uchyluje se k zasílání menších částek multilaterálně, a to zejména prostřednictvím Světového potravinového programu (WFP) a Dětského fondu OSN (UNICEF) v rámci reakce na konsolidované humanitární výzvy (FTS UN OCHA 2008a, b; 2009a, b; 2012a, b; 2013a, b). Takový přístup v podobném časovém rámci prakticky volily i Spojené státy a tento jev je úzce propojen s politizací pomoci (viz níže).

Pokud jde o konkrétní podobu pomoci, její dominantní podíl byl tvořen zejména potravinovou a energetickou pomocí (Manyin – Nikitin 2012b: 21), ale poskytována byla i hnojiva<sup>15</sup> a zemědělské materiály (Ministry of Unification 2010: 132–133; Smith 2002: 3) a v menším i zdravotnické pomůcky a očkovací látky (Tamtéž: 127). Na základě dostupných informací tak můžeme říci, že těžištěm preferencí jihokorejské vlády bezesporu byla pomoc humanitární.

Z hlediska *politizace pomoci* docházíme v případě Korejské republiky k zajímavým závěrům. Můžeme říci, že mezi léty 1995 a 2008 byla jihokorejská politika poskytování pomoci silně ovládána zahraničněpolitickými cíli Korejské republiky v KLDR. Konkrétně šlo o období prezidentství Kim Te-džunga (1998–2003) a jeho nástupce Ro Mu-hjona (2003–2008), kteří jsou považováni za stoupence takzvané *sunshine policy* (Yoo 2011).<sup>16</sup> Korejská republika v období let 1995–2008 sledovala dva hlavní cíle, k jejichž dosažení měly pomoci právě štědré zásilky pomoci: korejsko-korejské sblížení a vstřícnější postup při vzájemných rozhovorech ze strany severokorejského režimu, který však těmto snahám vzdoroval.<sup>17</sup> Kvůli nejasným výsledkům tohoto přístupu<sup>18</sup> s ohledem na zlepšení situace humanitární krize v KLDR a pokroky v korejsko-korejské diplomacii svou nespokojenost začala vyjadřovat také jihokorejská veřejnost. Ta spolu se zastánci tvrdšího přístupu ke KLDR začala projevovala nesouhlas s obrovskými státními výdaji na pomoc (Kim – Kang 2009: 2).

Pokud bychom měli shrnout základní limity období *sunshine policy* z hlediska poskytování pomoci, patří mezi ně především propastné rozdíly mezi očekáváním a požadavky Korejské republiky, které byly konfrontovány s realitou neústupnosti KLDR, gradující

v podobě vojenských provokací. Například po jaderném testu z roku 2006 Jihokorejci nedodali již předtím příslibenou pomoc v hodnotě několika milionů dolarů (FTS UN OCHA 2006). To dále potvrzuje vazbu pomoci na politické cíle. Dalším úskalím bylo i to, že se KLDR naučila diktovat své požadavky (v našem případě zejména na zásilky humanitární pomoci) a v převážné většině případů dostávala to, co chtěla (Tamtéž: 8). Dělo se tak bez ohledu například na její stažení ze Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (2003) či testy jaderných zbraní (2006) a jiné provokace.

Kvůli vlastní neschopnosti vydobýt si štědrou pomocí severokorejské ústupky se v roce 2008 přístup jihokorejské strany radikálně změnil. Přiklonila se k většímu pragmatismu vyznačujícím se strategickým vyčkáváním (Babson 2011). Podobnou strategii zvolily o několik let dříve také Spojené státy (viz níže). Počátek nové éry je ohraničen nástupem prezidenta I Mjong-baka v roce 2008. Ideové zaštitění pro tyto změny představovala takzvaná Vize 3000 za denuklearizaci a otevřenost,<sup>19</sup> která zakotvovala principy denuklearizace KLDR (potažmo rozmrazení SPT),<sup>20</sup> mezikorejské ekonomické spolupráce a vyšší otevřenosti KLDR jakožto základní podmínky pro poskytnutí další humanitární pomoci (Suh 2009).

Můžeme říci, že tento přístup přetrvál až do konce námi zkoumaného období.<sup>21</sup> Nekompromisní postup Soulu byl utvrzován také agresemi ze strany KLDR, jako byl neúspěšný test mezikontinentální balistické střely (2009), potopení jihokorejské korvety Čeonan (2010), pokus o vypuštění rakety z dubna 2012, úspěšné vypuštění rakety dlouhého doletu z listopadu téhož roku (Tisdall – McCurry – Branigan 2012) a podzemní jaderný test/výbuch konvenční výbušniny z února 2013 (srovnej Broad 2013; Chance – Kim 2013).

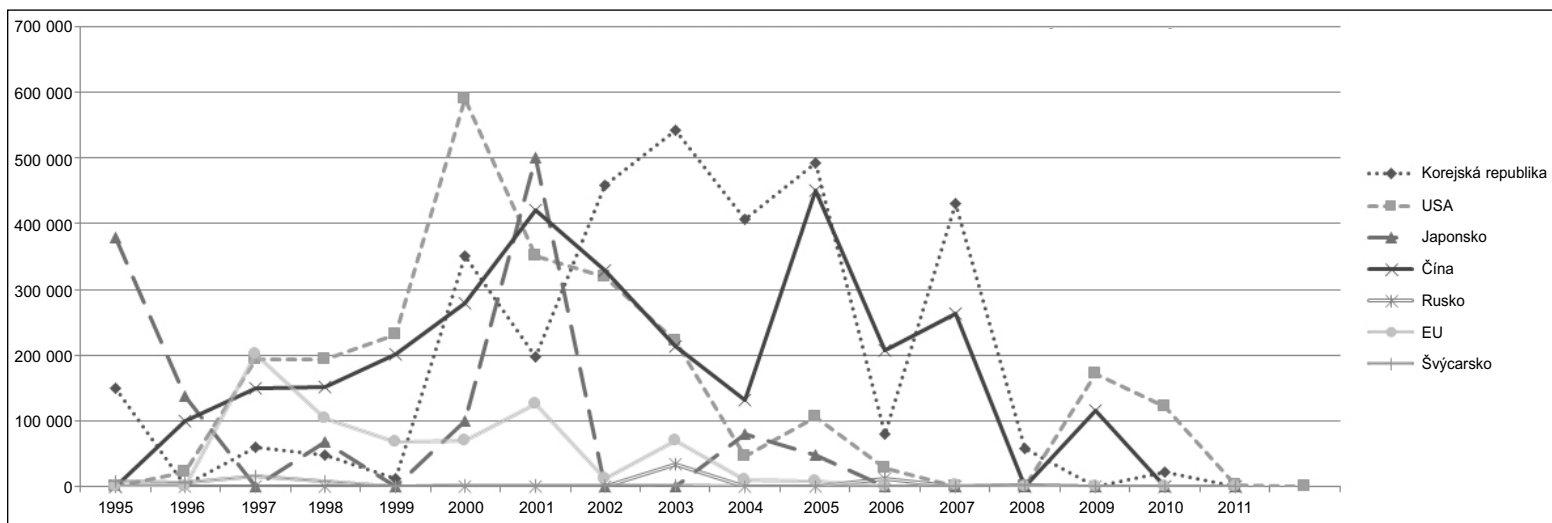
Jakým způsobem Korejská republika ve zkoumaném období monitorovala poskytovanou pomoc? Až do roku 2004 neexistoval vůbec žádný mechanismus dohlížení na toky bilaterální pomoci z Korejské republiky (Haggard – Noland 2007: 144) a i poté byl nedostatečný. Dohled nicméně nebyl zcela nemožný, zejména pak v případě, že se příslušnému dárci povedlo zajistit si přímou přítomnost trvalejšího charakteru v KLDR. V tomto ohledu byli úspěšnější menší dárci, jako je EU či Švýcarsko (viz níže). Oproti tomu Korejská republika či Spojené státy toho samy o sobě nedosáhly, nemluvě o přístupu Číny či Ruska.

Více či méně úspěšný dohled proto fungoval pouze v případě multilaterálně přidělované pomoci, zejména prostřednictvím agentur OSN (WFP, UNICEF) či nevládních aktérů.<sup>22</sup> Oproti tomu bilaterální pomoc nepodléhala žádnému dohledu, což je alarmující vezmeme-li v úvahu výraznou převahu bilaterální složky nad multilaterální. Jihokorejské dodávky tak pravděpodobně plynuly přímo do VPS a severokorejský režim s nimi mohl nakládat zcela dle svého uvážení (Haggard – Noland 2007: 144). Právě to byl jeden z hlavních bodů kritiky zmiňované *sunshine policy*. Jihokorejská bilaterální pomoc poskytnutá do roku 2008 s nejvyšší pravděpodobností nesměřovala k potřebným, což dokazují i výpovědi uprchlých Severokorejců (srovnej výpovědi severokorejských uprchlíků v Kim et al. 2011: 348–349).

V roce 2008 přijala Korejská republika radikálnější přístup k poskytování pomoci (viz výše), kterou do té doby směřovala výhradně prostřednictvím agentur OSN (FTS UN OCHA 2008a, b, 2009a, b, 2012a, b, 2013a, b), jejichž režim dohledu nabývá stále sofistikovanější a pokročilejší podoby (Kim 2013; více viz například WFP: nedatováno).

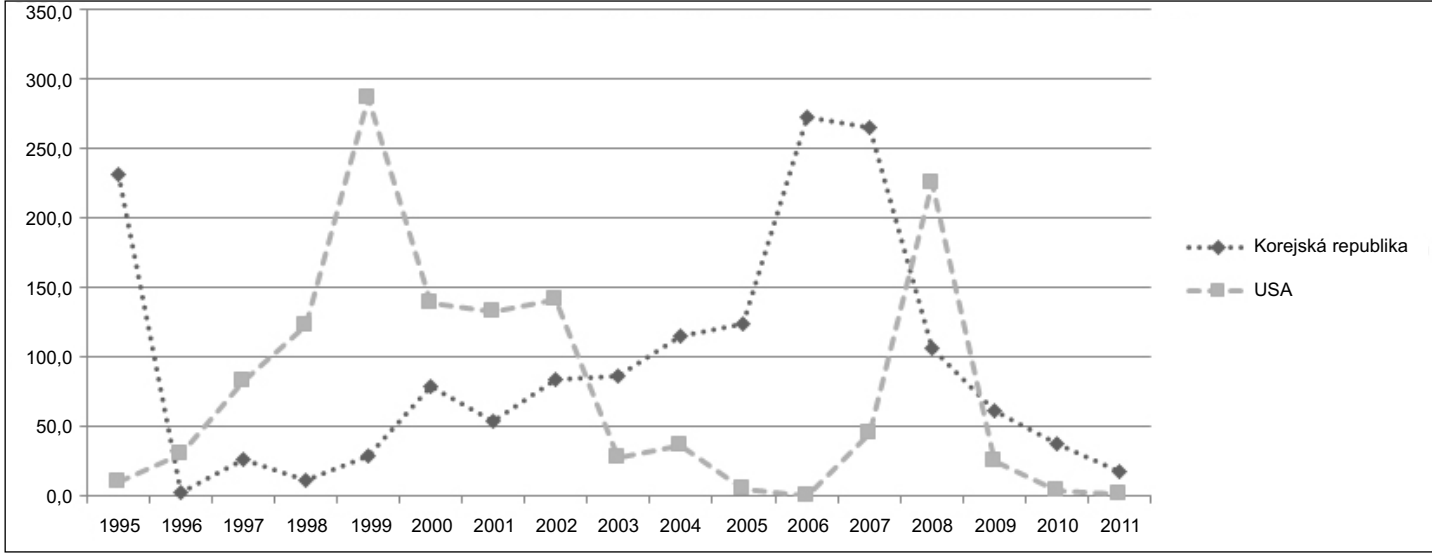
Vývoj *objemu pomoci* poskytnuté v letech 1995–2011 znázorňují schémata č. 1, 2 a 3. Z pohledu na ně můžeme vyčíst i dynamiku vývoje korejsko-korejských vztahů i zmiňovanou vazbu pomoci na dosahování politických cílů. Štědré dominantně bilaterální dodávky lze vymezit především lety 1998–2008, kdy mírně, avšak kontinuálně rostl objem humanitární pomoci (Ministry of Unification 2013). Zmiňovaná změna jihokorejské humanitární politiky po roce 2008 přirozeně přinesla výrazný útlum objemu pomoci bilaterální i multilaterální, což ostatně znázorňují i schémata č. 1 a 2. Zajímavého faktu si

**Schéma č. 1**  
**Potravinová pomoc poskytnutá donory prostřednictvím WFP (v tunách)**



Zdroj: Autorka dle WFP IRMA (nedatováno).

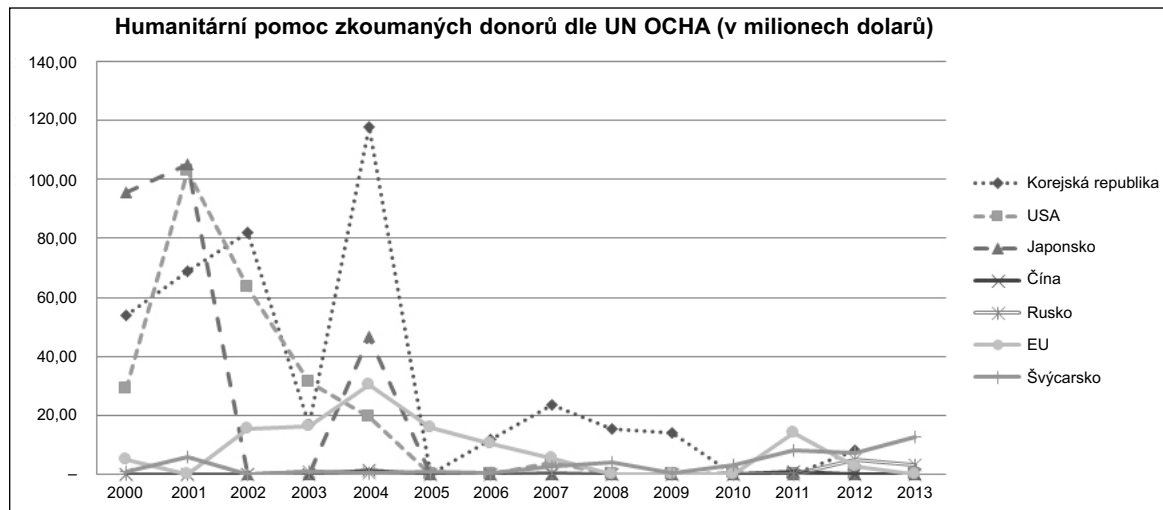
**Schéma č. 2**  
***Celková humanitární pomoc poskytnutá Korejskou republikou a USA v letech 1995–2011 (v milionech dolarů)***



Zdroj: Autorka dle Haggard – Noland 2007: 142–143, IFES 2013, Manyin – Nikitin 2012b: 3.

**Schéma č. 3**  
**Humanitární pomoc zkoumaných donorů dle UN OCHA (v milionech dolarů)**

|                           | 2000  | 2001   | 2002  | 2003  | 2004   | 2005  | 2006  | 2007  | 2008  | 2009  | 2010 | 2011  | 2012 | 2013  | celkem        |
|---------------------------|-------|--------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|------|-------|------|-------|---------------|
| <b>Korejská republika</b> | 53,80 | 68,70  | 82,00 | 16,80 | 117,70 | 0,03  | 12,00 | 23,40 | 15,30 | 14,20 | –    | –     | 8,20 | –     | <b>412,13</b> |
| <b>USA</b>                | 29,20 | 102,70 | 63,50 | 31,50 | 19,30  | –     | –     | 4,10  | –     | –     | 0,60 | –     | –    | –     | <b>250,90</b> |
| <b>Japonsko</b>           | 95,70 | 104,90 | –     | –     | 46,70  | –     | –     | –     | –     | –     | –    | –     | –    | –     | <b>247,30</b> |
| <b>Čína</b>               | –     | –      | –     | –     | 1,20   | 0,01  | –     | –     | –     | –     | –    | 1,00  | –    | –     | <b>2,21</b>   |
| <b>Ruská federace</b>     | 0,02  | –      | 0,04  | 1,00  | 0,57   | –     | –     | 0,51  | –     | –     | –    | –     | 5,00 | 3,00  | <b>10,14</b>  |
| <b>EU</b>                 | 5,00  | –      | 15,50 | 16,30 | 30,50  | 15,90 | 10,50 | 5,40  | –     | –     | –    | 14,30 | 2,80 | –     | <b>116,20</b> |
| <b>Švýcarsko</b>          | 1,00  | 5,80   | 0,12  | 0,97  | 0,40   | 0,80  | 0,33  | 2,80  | 4,30  | 0,69  | 3,02 | 8,40  | 7,10 | 12,70 | <b>48,43</b>  |



všímají i Manyin – Nikitin (2012b: 14). To, že objem jihokorejské bilaterální pomoci kontinuálně narůstal až do roku 2008, bylo paradoxně jedním z hlavních důvodů, proč se KLDR v roce 2006 rozhodla postupně omezit aktivity realizátorů multilaterální pomoci (WFP a UNICEF) a některých nevládních organizací, jejichž aktivity přesahují do oblasti rozvojové spolupráce.<sup>23</sup>

Prakticky po celé zkoumané období pak jihokorejská pomoc nesplňovala požadavky pro její zařazení mezi ODA (viz schéma č. 4). To potvrzují i data ze zpráv OECD/DAC týkajících se geografické distribuce finančních toků z rozmezí let 1998–2013 (srovnej například OECD/DAC 2013) či údaje Světové banky (Trading Economics 2012a). Oba zdroje uvádějí, že jihokorejská pomoc splňovala podmínky ODA pouze v roce 2005, přičemž objem částky se u obou zdrojů liší: Trading Economics (2012a) uvádí, že šlo o 80 000 dolarů, OECD/DAC (2008:159) pak hovoří o 100 000 dolarech. Statistiky OECD/DAC a Světové banky tak nemají přílišnou vypovídající hodnotu, pokud chceme zkoumat jihokorejskou pomoc. Tato situace souvisí s tím, že Jižní Korea, která se stala členem DAC až v roce 2010, svou pomoc do „severní části poloostrova“ jednoduše jako součást ODA nechápe (srovnej OECD/DAC 2008: 7; Haggard – Ryu 2011).

### Pomoc Spojených států

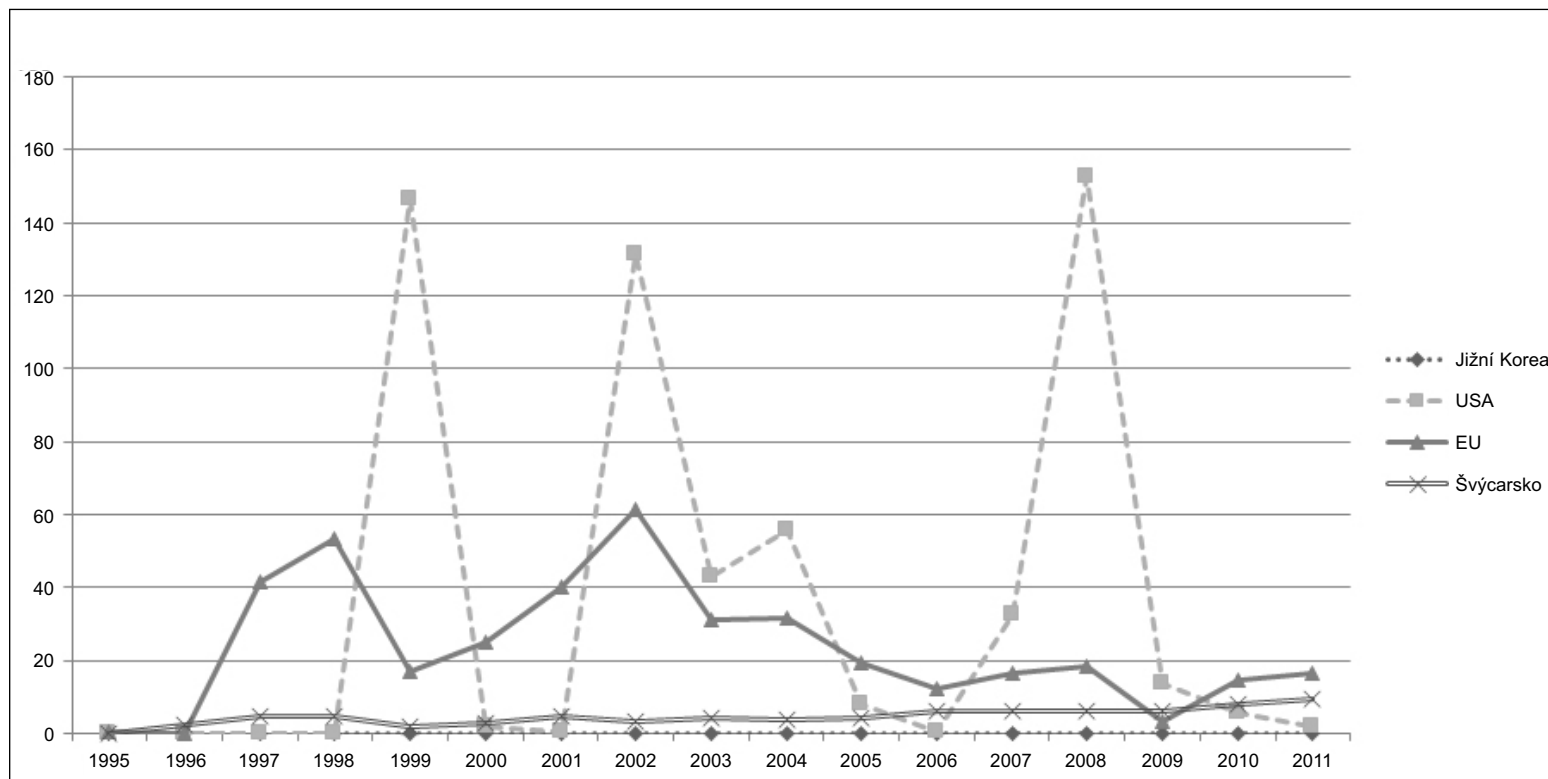
Pokud jde o *formu*, Spojené státy pomoc po zkoumané období přidělovaly převážně multilaterální cestou.<sup>24</sup> Dle dostupných informací USA v letech 2000–2004 doručovaly kontinuálně potraviny pouze prostřednictvím WFP (FTS UN OCHA 2000, 2001, 2002, 2003, 2004a). Spojené státy také častěji než Korejská republika financovaly humanitární a rozvojové aktivity nevládních organizací působících v KLDR (například Mercy Corps či Mezinárodní federace Červeného kříže – IFRC; viz FTS UN OCHA 2007). Významnou institucí, přes níž plynula americká energetická pomoc, byla Organizace pro energetický rozvoj korejského poloostrova (dále jen KEDO, více viz níže).

Z dostupných datových souborů pak můžeme vyvodit i materiální podobu americké pomoci. Spojené státy představovaly významného dárce potravin a paliv, a to kontinuálně přibližně do roku 2005 (srovnej Haggard – Noland 2007: 131; Manyin – Nikitin 2013: 1). Jen minimálně plynuly americké finance na zdravotnickou pomoc (Manyin – Nikitin 2013: 18–19). Po roce 2005 Spojené státy snížily objem pomoci a uchylovaly se více k využívání nevládního sektoru jakožto kanálu pro doručování (FTS UN OCHA 2007). Americké prostředky tak dominantně směřovaly na humanitární účely, přičemž známky aktivit rozvojového stylu můžeme sledovat pouze v několika projektech implementovaných nevládními organizacemi (již zmiňovaná Mercy Corps či IFRC).

*Politizace americké pomoci*<sup>25</sup> se hodně podobá jihokorejskému případu. Také Clintonova (1993–2001) administrativa usilovala o to, aby pomoc podnítila KLDR v dalším angažmá v SPT a v celkově vstřícnějším postoji k požadavkům mezinárodního společenství (Haggard – Noland 2007: 130). I na případě USA tedy můžeme vysledovat jistou snahu „pojistit si“ kýžené chování KLDR výměnou za humanitární zásilky. Spojené státy snad ještě důrazněji usilovaly o denuklearizaci KLDR, přičemž volily podobné strategie v podobném pořadí jako Korejská republika. Clintonův umírněný přístup byl nahrazen v roce 2001 Bushovým pragmatismem a podmiňováním dalších zásilek reciprocitou, ačkoliv změna administrativy nepřinesla tak rychlou změnu kurzu z hlediska dárcovství. To je vidět na příkladu energetické pomoci.

Již zmiňovaným uskupením, v rámci kterého byla poskytována americká energetická pomoc a probíhaly zde debaty týkající se denuklearizace, byla KEDO (Söderberg 2006: 443). Organizace vznikla po uzavření takzvané Rámcové dohody (*Agreed Framework*) v roce 1994.<sup>26</sup> KLDR zde přislíbila, že se vzdá svého jaderného programu výměnou za dva lehkovodní jaderné reaktory a zásilku těžkého topného oleje (KEDO 2005: 6). Tento projekt se však zhroutil v roce 2002, kdy severokorejský režim připustil, že tajně obohacuje uran, a pokračuje tak, nehledě na předchozí dohodu, ve vývoji jaderného programu. Takový

**Schéma č. 4**  
**Celkové množství ODA (Total ODA net) poskytnuté zkoumanými dárci v letech 1995–2011 (v milionech dolarů)**



Zdroj: Autorka dle dat OECD/DAC za léta 1998–2011 týkajících se geografické distribuce finančních toků (OECDiLibrary; nedatováno).

vývoj vedl k zastavení dodávek těžkého topného oleje, jehož největším dárce byly právě USA (Nikitin 2013: 9). Ačkoliv nakrátko obnovily dodávky v roce 2007 v reakci na ústupky KLDR v rámci SPT, v důsledku severokorejského jaderného testu v roce 2009 pomoc zastavily a dosud nebyla obnovena (Manyin – Nikitin 2012b: 9–10).

Po nástupu prezidenta Bushe do úřadu v roce 2001 tak nastal zmíněný postupný odklon od angažované politiky a zavádění pragmatictějšího přístupu, provázaného postupným omezováním pomoci (viz dále). Americké rozčarování z neschopnosti přimět KLDR, aby plnila své závazky a sliby, je zřejmé z reakce Spojených států na severokorejské vojenské provokace: uchýlili se k rychlému snížení pomoci.

Administrativa prezidenta Obamy pak tento kurz prakticky zachovala, přičemž přistoupila k další specifikaci podmínek pro poskytnutí pomoci. Těmi byla například harmonizace vlastního přístupu s Jižní Koreou či restartování SPT (Manyin – Nikitin 2013: 16–17). Světlý bod v jinak nepřilíhivých pokusech o vyjednávání se severokorejským režimem představovala takzvaná Dohoda přestupného dne z února roku 2012<sup>27</sup> mezi USA a KLDR, v rámci níž KLDR přislíbila, že ukončí činnost zařízení na obohacování uranu a umožní přístup inspekci Mezinárodní agentury pro atomovou energii výměnou za obnovení zásilek pomoci z USA. Washington konkrétně přislíbil zásilku 240 000 tun potravinové pomoci (Fitzpatrick 2012). Nicméně již zmíněný pokus KLDR o vypuštění rakety v dubnu 2012 znamenal anulování této dohody ze strany USA (Chanlett-Avery – Rinehart 2013: 9–10). Znovu se tak potvrdilo důsledné propojování pomoci s dosahováním politických cílů.

Zaměříme-li se na americký režim dohledu, i zde můžeme sledovat paralelu s jihokorejským případem. Administrativa prezidenta Clintona byla podobně jako Kim Te-džungova ochotna přehlížet vážné nedostatky v režimu dohledu v naději, že tolerantní postup přinese plody v podobě vstřícnější politiky Pchjongjangu. Nicméně nejpozději se selháním Rámcové dohody a severokorejských závazků ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní po roce 2002 byl tento přístup modifikován. Bushova administrativa již humanitární pomoc začala podmiňovat. Rovněž se zasadila za částečné zkvalitnění režimu dohledu přesměrováním prostředků do WFP či neziskového sektoru (srovnej Haggard – Noland 2007: 130; FTS UN OCHA 2004a, 2007). Severní Korea dokonce na krátkou dobu akceptovala požadavky USA na kvalitativní zlepšení režimu dohledu (Manyin – Nikitin 2012b: 15), což bylo doprovázeno přechodným nárůstem množství americké pomoci jdoucí do KLDR.

Vývoj objemu americké pomoci do KLDR znázorňuje schéma č. 1 a schéma č. 2. Schéma č. 4 reprezentuje objem americké ODA. Mezi léty 1995 a 2005 poskytly Spojené státy KLDR potraviny v hodnotě více než jedné miliardy dolarů (Haggard – Noland 2007: 130). Objem potravinové pomoci se přiblížil k nule v roce 2003<sup>28</sup> a v letech 2006–2007 zejména v důsledku severokorejského testu jaderného zařízení v roce 2006 (srovnej Nikitin 2013: 4). Prudké zhoršení mezikorejských vztahů v letech 2008–2009, doprovázené snížením objemu subvencí, přimělo Pchjongjang, aby se obrátil s žádostí o pomoc ke Spojeným státům. To vysvětluje zdánlivě nenadálý nárůst asistence. Nicméně od konce roku 2009, kdy KLDR realizovala neúspěšný test mezikontinentální balistické střely, se postupně množství pomoci snižovalo a na konci námi zkoumaného období dosahuje prakticky nuly. Můžeme tedy zaznamenat celou řadu výkyvů a jistý trend nevyrovnanosti zásilek.

## Japonská pomoc

Fakt, že vztahy mezi Pchjongjangem a Tokiem jsou silně napjaté,<sup>29</sup> potvrzuje i realita poskytování pomoci. Pokud jde o její formu, Japonsko se podle dostupných informací striktně uchýlovalo k poskytování pomoci prakticky pouze prostřednictvím multilaterálních institucí. Využívalo především programy OSN (UNICEF, WFP a výjimečně pak WHO; viz FTS UN OCHA 2000, 2001, 2004a; Haggard – Noland 2007: 139–140). Dalším klíčovým prostředníkem energetické pomoci pro KLDR se stala již zmiňovaná KEDO, v níž

od roku 1995 japonské subvence představovaly důležitou část celku (KEDO 2005: 10–13). Je třeba podotknout, že japonská pomoc sehrála klíčovou roli zejména v době gradování severokorejské potravinové krize. Po skončení akutního hladomoru Japonsko svou pomoc přerušilo a do konce zkoumaného období ji už neobnovilo. Japonské prostředky dle dostupných informací po celé zkoumané období prakticky vždy směřovaly pouze na humanitární účely. Konkrétně pak šlo především o potravinovou a energetickou pomoc, výjimečně pak o zasilání financí na nákup zdravotnického vybavení (FTS UN OCHA 2000, 2001, 2004a).

Japonsko je také dárce, jehož přístup k poskytování pomoci do KLDR můžeme chápat jako učebnicový příklad *politzace* a podmiňování zásilek: tlak na dosahování zahraničněpolitických cílů vůči KLDR byl enormní. Na rozdíl od USA či Jižní Korey však Japonsko implementovalo zdrženlivější pragmatickou politiku explicitního podmiňování pomoci severokorejskými ústupky již od začátku. Usilovalo o obecnou normalizaci vzájemných vztahů, ústupky v jaderném programu či vyřešení problematiky repatriace unesených Japonců (viz dále; Hong 2006: 26). Jakmile během jednání KLDR a Japonska nedošlo k dohodě či pokud dohoda ohledně dané problematiky byla uzavřena, avšak následně porušena, Japonsko neposkytlo pomoc žádnou nebo zcela minimální (srovnej Flake – Snyder 2003a: 139, 143, 148). Ilustrativní příklad představovala i jeho pozice v rámci KEDO, kdy Japonsko otevřeně tvrdilo, že jeho příspěvek v žádném případě „[...] *nepředstavuje ekonomickou pomoc do Severní Korey, nýbrž protislužbu, která má posílit japonskou bezpečnost výměnou za to, že se Sever vzdá svého jaderného programu*“ (citováno dle Reese 1998: 75).

Středobodem rozbrojů a neshod mezi Japonskem a Severní Koreou byla vždy otázka Japonců unesených KLDR.<sup>30</sup> Jednání o této problematice proběhlo mezi vedoucími představiteli obou států v roce 2002. Japonsko se tehdy setkal s poměrně vstřícným přístupem KLDR: byl umožněn návrat několika japonských občanů do vlasti (MOFA 2004: nestránkováno), za což tehdejší premiér Koizumi uvolnil balíček pomoci včetně potravinové prostřednictvím WFP. Ve druhé polovině téhož roku nicméně vznikly nové rozpory kvůli denuklearizaci a Japonsko anulovalo příslib masivní humanitární pomoci v odhadované hodnotě 5–10 miliard dolarů (Berkofsky 2009: 11). Můžeme tedy jasně pozorovat, že přístup k poskytování pomoci byl silně svázán s japonskými zahraničněpolitickými cíli.

Jak vypadal *dohled* nad doručováním pomoci? Japonské ministerstvo zahraničních věcí tvrdí, že humanitární zásilky byly doručeny pod řádným dozorem a podle zamýšlených cílů (MOFA 2004: nestránkováno). V roce 2001 a 2004 bylo rovněž rozhodnuto o vyslání monitorovacího týmu, který měl zabránit zneužívání japonské pomoci (The Free Library 2004). Dodejme snad ještě následující: Vzhledem k tomu, že japonská pomoc byla doručována výhradně multilaterálně, režim dohledu odpovídal tomu, který tato tělesa zajišťovala.

Výrazně kolísající *objem* poskytnuté pomoci pak shrnují schémata č. 1 a 3. První útlum nastal v roce 1999 po severokorejském testu balistické střely Taepo-dong-1, ačkoliv krátce poté byla pomoc obnovena, především kvůli přetrvávající humanitární krizi v KLDR. Pokud jde o vývoj situace od roku 2005, podle Söderbergové (2006: 434) došlo prakticky k úplnému zastavení dodávek pomoci kvůli neochotě Japonska oddělit humanitární cíle od problematiky únosů, denuklearizace a normalizace vzájemných vztahů. Podle dostupných informací tedy Japonsko počínaje rokem 2005 žádnou pomoc do KLDR neposkytuje a vzájemné vztahy se nesou v duchu japonských ekonomických sankcí uvalovaných na KLDR (Berkofsky 2010: 6).

Jak je vidět na schématu č. 4, dle oficiálních dat OECD/DAC neposkytovalo Japonsko žádnou ODA po celé zkoumané období. To potvrzují rovněž údaje ohledně ODA zveřejněné Světovou bankou (Trading Economics 2012b). Vzniká tak do jisté míry paralela s jihokorejským případem: ani Korejská republika svou pomoc do KLDR kromě malé částky z roku 2005 nezařazovala do množství celkově poskytnuté ODA (viz výše).

## Čínská pomoc

Čínská lidová republika je tradičně chápána jako nejbližší a zcela speciální spojenec a patron KLDR a její přístup se naprosto liší od ostatních zde komparovaných dárců. Při zkoumání toků pomoci do KLDR se nelze opřít o oficiální data Číny, což již bylo zmíněno v metodologické části této konzultace. Bylo by však chybné čínskou pomoc do analýzy nezahrnout: s nejvyšší pravděpodobností právě čínské poměrně kontinuální dodávky zabraňují implozi severokorejského režimu i v momentech, kdy podle všech oficiálních statistik do Severní Korey neplynou prakticky žádné další subvence (Lee 2009: 170; Snyder 2003a: 7). Podívejme se na čínskou pomoc alespoň na základě dostupných zdrojů.

Pokud jde o *formu pomoci*, drtivá většina putuje do KLDR bilaterálně, není reportována OECD/DAC ani Světové bance. Pravděpodobně jen minimum je distribuováno multilaterálně, například prostřednictvím WFP (WFP/IRMA: nedatováno) a zcela výjimečně mezinárodních nevládních organizací (IFRC; viz FTS UN OCHA 2005). Těžko také můžeme s přesností říci, jak velká část čínských prostředků směřovala na aktivity rozvojového charakteru. Čínská pomoc, jež má své počátky obzvláště v období po kolapsu východního bloku,<sup>31</sup> nabývala ve zkoumaném období následující podoby.

Zprvce jsou to zásilky potravinové pomoci, které se podle odhadů pohybovaly až kolem jednoho milionu tun za každý rok. Druhý významný prvek tvořila energetická pomoc, neboť Čína zejména od poloviny devadesátých let KLDR každoročně zásobuje širokými bilaterálními zásilkami paliv<sup>32</sup> a hnojiv (buď formou grantů, nebo za velmi zvýhodněných podmínek). Podle známých informací také Čína přispívá k budování severokorejské infrastruktury, konkrétně pak jde o podporu stavby továren a jiných zařízení (což bychom v podstatě mohli považovat za aktivitu rozvojového charakteru; viz Snyder 2003a: 7). Poslední známý a snad i nejdůležitější prvek čínské pomoci tvoří finanční subvence. Naprosto klíčovou roli zde hraje charakter vzájemných obchodních vztahů, který je pro KLDR velmi výhodný, neboť pro ni představuje levný zdroj financí i zboží (více viz Manyin – Nikitin 2010: 82–83).

Zkoumání *politizace pomoci* je v čínském případě rovněž nesnadné. Často se můžeme setkat s tvrzením, že oproti jiným státům je Čína schopna alespoň do určité míry ovlivňovat jednání a rozhodování Pchjongjangu. To bývá kladeno do souvislosti mimo jiné s obrovským množstvím subvencí plynoucích do KLDR a čínským vyvažováním severokorejských platebních bilancí (Lee 2009: 168; Manyin 2012: 85). I tato teze však v posledních letech začíná být zpochybňována zejména v souvislosti s kolapsem SPT, potažmo s realizací severokorejských jaderných testů (Choo 2008: 344). Zprvu opatrné obnovení čínské pomoci v polovině devadesátých let úzce souvisí s uzavřením již zmínované Rámcové dohody, která znamenala zintenzivnění vztahů KLDR se „západními“ poskytovateli. Tomu Peking odmítal přihlížet a reagoval uzavřením takzvané *Dohody o technologické a ekonomické spolupráci* v roce 1996, která KLDR zajišťovala pravidelné zásilky pomoci po dobu pěti let. Úmluvu doprovázelo i ujištění Číny o poskytování různých komodit (například těžkého topného oleje či potravin) za „přátelské“ ceny a obecně o zintenzivnění vzájemných bilaterálních obchodních vztahů (Tamtéž: 348).

Z dosavadní analýzy politických cílů Číny v KLDR můžeme vyvodit následující: Je možné, že Peking prostřednictvím štědrých bilaterálních dodávek ve zkoumaném období usiloval o „vytržení“ KLDR z nežádoucího vlivu „západních“ dárců. Rovněž je legitimní se domnívat, že rozšiřováním ekonomických vztahů s Pchjongjangem a dodávkami pomoci usiluje Čína získat vliv na politická rozhodnutí KLDR. Existují také analýzy, podle nichž se Čína snaží o alespoň částečnou marketizaci KLDR (srovnej Haggard – Noland 2011: 130). Další možnou motivací pro Peking je snaha zachovat stávající geopolitický pořádek v severovýchodní Asii. Pokud by padla KLDR, která *de facto* funguje jako nárazníková zóna mezi Jižní Koreou, významným americkým spojencem, a Čínou, výrazně by se vychýlila mocenská rovnováha v celém regionu (Lee 2009: 167).<sup>33</sup>

Zároveň se zdá, že ochota tolerovat severokorejské jaderné provokace klesá, a Čína se tedy velmi pozvolna uchyluje k podmiňování pomoci. Tím se částečně přibližuje přístupům ostatních komparovaných dárců. Konkrétní čínský požadavek tkví v tom, aby se KLDR vzdala jaderných ambicí. Ačkoliv po jaderných testech v roce 2006 a 2009 a testech balistických střel v roce 2009 a 2012 Čína vyjádřila jen opatrnou kritiku, po posledních testech v únoru 2013 již byl protest o poznání důraznější.<sup>34</sup> Otázkou zůstává, do jaké míry to můžeme klást do souvislosti s výrazným poklesem čínského importu do KLDR. V lednu 2013 bylo importováno 2174 tun obilovin, což je pouhých 9,2 % z čínského exportu této komodity do KLDR za prosinec 2012 (Yonhap News Agency 2013). Pokles byl zaznamenán rovněž v importu hnojiv – za leden 2013 byly do KLDR dodány dvě tuny, což tvoří jen 20 % oproti prosinci 2012 (Tamtéž).

Podobu *režimu dohledu* čínské pomoci jsme již mohli vyvodit z toho, co bylo doposud v této kapitole řečeno: čínské zásilky nepodléhají žádnému monitorování. S nejvyšší pravděpodobností tak směřují v souladu se severokorejským principem *military-first* přímo do armádních kruhů (srovnej Manyin 2010: 79) či pouze privilegovaným skupinám obyvatel na základě principů ztělesněných ve VPS. Oproti ostatním dosud zkoumaným dárcům, u nichž byl v průběhu zkoumaného období režim dohledu také nedostatečný, však Čína ani o žádnou kontrolu nad zaslanými prostředky nevyžadovala nebo o tom neexistují žádné informace.

Z hlediska měření *objemu pomoci* je problémem neexistence oficiálních statistik čínské pomoci do KLDR. Čína údaje o asistenci považuje za národní tajemství.<sup>35</sup> Ačkoliv například databáze WFP IRMA udává, kolik a ve kterém roce poskytla Čína multilaterálně potravinové pomoci (viz WFP/IRMA: nedatováno), tato čísla nemají přílišnou vypovídající hodnotu vzhledem k tomu, že naprostá většina severokorejsko-čínské výměny probíhá na bilaterální úrovni. Z hlediska objemu čínské pomoci je proto možné pracovat pouze se sofistikovanými odhady. Podle nich čínská pomoc do roku 2010 tvořila zhruba 30 % celkového objemu severokorejských potravin a 70 % energetické produkce KLDR (Choo 2008: 349).

Je rovněž nutné si uvědomit, že ačkoliv je Čína dlouhodobě důležitým poskytovatelem pomoci do KLDR, její doručování je často chápáno jako nevyzpytatelné, s tendencemi k fluktuaci (srovnej Haggard – Noland 2009: 100). Choo (2008: 352) výše zmíněné demonstruje na zásilkách potravin: zatímco v roce 1999 podle odhadů dosáhly objemu 150 000 tun, v roce 2000 poklesly na 40 000 tun. Tomuto tvrzení nicméně odporuje Mark Manyin, podle nějž si KLDR od roku 2000 je schopna udržet Čínu jako svého „[...] *nejkonzistentnějšího a nejspolehlivějšího partnera z hlediska poskytování pomoci*“ (citováno dle Manyin 2010: 85).

## Ruská pomoc

Po skončení studené války a rovněž po většinu devadesátých let razantně poklesla intenzita vzájemných obchodních vztahů, ale i jednostranná ruská podpora KLDR (Joo 2009: 197), mimo jiné také v důsledku prozápadního naladění administrativy prezidenta Jelcina. V polovině devadesátých let tak dříve intenzivní kontakty značně ochably (srovnej Reese 1998: 77). Postupně se posilovaly až ke konci devadesátých let a oficiálně se vztahy normalizovaly až s podepsáním Smlouvy o přátelství v roce 2000 (Vorontsov 2007: 8), která byla dále prohloubena v roce 2004 (Tamtéž: 12). Z tohoto oteplení a nárůstu vzájemného obchodu a kulturní výměny však KLDR z hlediska humanitární a rozvojové pomoci výrazněji neprofitovala.

Pokud chceme zkoumat *formu* ruské pomoci do KLDR, z časového hlediska musíme začít o poznání později než u ostatních dárců: zásilky pomoci do KLDR plynuly převážně až po roce 2000. Jejich role vzrostla zejména koncem námi zkoumaného období, a to kvůli zastavení toků pomoci od dříve zásadních dárců. Rusko, podobně jako Čína a do určité míry i Jižní Korea, preferovalo zasilání pomoci bilaterálním způsobem. Naprostá většina

prostředků tedy byla zasílána bilaterálně (často prostřednictvím EMERCOM)<sup>36</sup> a byla směřována na humanitární účely (srovnej FTS UN OCHA 2002, 2004a, 2007). Nejčastěji přitom šlo o pomoc potravinovou, výjimečně pak energetickou. Zajímavý je v tomto ohledu nekonzistentní charakter dostupných informací – ačkoliv je na webových stránkách EMERCOM uváděno, že roku 2008 zaslala Ruská federace do KLDR bilaterálně potraviny, databáze Úřadu pro koordinaci humanitární činnosti OSN (OCHA) o tom mlčí (srovnej EMERCOM: nedatováno; FTS UN OCHA 2008a).

Jen ojediněle pak Rusko zasílalo humanitární pomoc multilaterálně, konkrétně skrze WFP (FTS UN OCHA 2003; 2012a). I zde však můžeme vypořádat nesoulad dostupných dat, konkrétně pak mezi databází WFP mapující toky potravinové pomoci a daty uvedenými OCHA. Ačkoliv databáze WFP zachycuje poměrně časté ruské příspěvky, OCHA o nich nehovoří (srovnej WFP/IRMA: nedatováno; FTS UN OCHA 2006).

Pokud jde o aktivity rozvojového rázu, můžeme sem zařadit poměrně extenzivní finanční podporu severokorejských studentů, kteří na základě bilaterálních dohod přicházeli studovat na ruské univerzity (Vorontsov 2007: 15). Dále pak Rusko na podzim roku 2012 přistoupilo k odpuštění 90 % celkových severokorejských dluhů (11 miliard dolarů), pocházejících zejména z období studené války, jejichž splacení ještě v devadesátých letech intenzivně vyžadovalo (Joo 2009: 204). Následně mělo Rusko v rámci plánu *debt-for-aid* reinvestovat jednu miliardu do KLDR za účelem zkvalitňování zdravotní péče, dále také na vzdělávací projekty a rozvoj energetické infrastruktury. Tento krok by měl přispět k rozvoji dosud spíše omezené ekonomické spolupráce mezi oběma zeměmi (Elder 2012), ovšem doposud neexistují zprávy o reálné implementaci tohoto záměru.

Také v případě ruské pomoci je velmi obtížné nacházet explicitní spojitost mezi poskytováním pomoci a snahou Ruska dosahovat zde svých zahraničněpolitických cílů. Můžeme však říci, že podobně jako Čína je i Rusko zastáncem spíše tolerantnějšího postoje nežli otevřené kritiky KLDR (více viz Joo 2009: 189). S ohledem na situaci v regionu severovýchodní Asie lze tvrdit, že cílem Moskvy je především udržet *status quo*, což zahrnuje i ruský odpor vůči jaderným ambicím KLDR. Zároveň se Rusko pravděpodobně snaží si prostřednictvím humanitárních zásilek severokorejský režim naklonit, což by potenciálně mohlo zvýšit i jeho vliv při budoucích jednáních o možnosti vybudování energetického napříč Korejským poloostrovem (srovnej Elder 2012; Ik 2012).

Další paralelu s případem čínské pomoci nacházíme v *režimu dohledu*, neboť neexistují žádné zprávy o tom, že by se Rusko uchýlovalo k zavádění opatření zabráňujících odklonům bilaterálně poskytované pomoci. Pro zásilky, které jsou doručovány multilaterálně (tedy prakticky pouze ty plynoucí skrze WFP), platí stejná pravidla dohledu, která jsme zmiňovali výše, konkrétně pak v případě Jižní Koreje, Spojených států a Japonska: režim dohledu odpovídal tomu, který zajišťovala tato tělesa.

*Objem* ruské pomoci je v porovnání s ostatními komparovanými dárci zdaleka nejnižší. Ruské dodávky do KLDR podle dostupných informací započaly prakticky až po roce 2000 a ani poté nedosahovaly v porovnání s ostatními tak vysokých hodnot (srovnej schéma č. 1 a 3). Ačkoliv jsme výše zmiňovali jistou podobnost ruského přístupu tomu čínskému, ruské subvence jsou oproti čínským výrazně nižší.<sup>37</sup> Přece však můžeme v posledních letech pozorovat, že ochota Moskvy poskytovat pomoc do KLDR mírně roste. Na podzim v roce 2011 Rusko zaslalo bilaterálně 50 000 tun obilovin (The Voice of Russia 2011), což však neuvádí databáze OCHA (srovnej FTS UN OCHA 2011). Ve stejném roce se stalo dokonce největším příspěvovatelem ODA do KLDR (pomoc dosáhla 22,39 milionu dolarů; viz AidFlows 2013).<sup>38</sup> I zde však narážíme na nesoulad databáze AidFlows s daty uváděných OECD/DAC. Příslušné statistiky OECD/DAC za rok 2011 tuto částku vůbec nezmiňují (srovnej OECD/DAC: nedatováno).

Aktuálně tak ruská pomoc do KLDR není co do svého objemu příliš významná a strategie poskytování pomoci ani zahraničněpolitické cíle v KLDR doposud nebyly explicitně vymezeny. Zároveň se ruský přístup k dárcovství do jisté míry podobá tomu čínskému,

což lze pozorovat zejména na vyšší míře vstřícnosti ke KLDR, než jakou aktuálně projevují západní dárci.

### Pomoc Evropské unie (EU)

Přístup EU<sup>39</sup> k poskytování pomoci do KLDR se zcela odlišuje od dosud popsanych případů z hlediska formy, politizace a celkového objemu pomoci. Pokud jde o *formu pomoci* z EU, navzdory tvrzení Evropské služby vnější akce (dále jen EEAS) o tom, že v KLDR jsou implementovány „pouze“ formy „[...] *strukturovanější humanitární pomoci dlouhodobého rázu*“ (citováno dle EEAS 2013), prostředky plynoucí z evropských institucí jsou využívány ve velké míře na projekty, které jsou svým charakterem spíše rozvojové. Evropská komise explicitně zdůrazňuje krátkodobý charakter humanitární pomoci, která by měla plynule přecházet v projekty rozvojového rázu realizované neziskovým sektorem (European Commission 2001: 3). To souvisí i se zastavením odesílání humanitární pomoci do KLDR v letech 2008–2010, které bylo doprovázeno navýšením prostředků na projekty rozvojového rázu (srovnej FTS UN OCHA 2008a, 2009a, 2010; OECD/DAC 2011).

Můžeme říci, že prostředky plynoucí z Evropské komise se po většinu zkoumaného období vyznačovaly zejména výraznou diverzifikací kanálů, kterými byla pomoc doručována. Vedle různých agentur OSN (například WFP, UNICEF, WHO a jiné) byly klíčovými realizátory pomoci z prostředků EU partnerské nevládní organizace (dále jen NGOs)<sup>40</sup> Generálního ředitelství Evropské komise pro humanitární pomoc a civilní ochranu (dále jen ECHO; viz European Commission 2013: 1). Tyto NGOs následně v KLDR implementovaly projekty rozvojového rázu (Scholms 2003: 49; srovnej kanály doručování uváděné například ve FTS UN OCHA 2002, 2003, 2004a).

Pokud jde o konkrétní podobu evropské humanitární pomoci, nejčastěji šlo o pomoc potravinovou a zdravotnickou. V době reálného fungování již několikrát zmiňované KEDO představovala EU významného přispěvatele do jejího rozpočtu (srovnej KEDO 2005: 10–13). Rozvojově profilované projekty se pak zaměřovaly zejména na zkvalitňování přístupu k pitné vodě, podporu modernizace zemědělství či sdílení expertiz v oblasti ekonomiky (EEAS 2013). Je tedy zjevné, že subvence ze strany EU směřují zpravidla na menší, avšak z dlouhodobého hlediska udržitelnější a levnější (viz dále) projekty na pomězi humanitární a rozvojové pomoci, které uskutečňují buď agentury OSN, nebo neziskový sektor.

Pokud jde o *politizaci*, z dostupných informací není zjevné, že by EU usilovala poskytováním pomoci o dosahování zahraničněpolitických cílů vůči KLDR. Zdá se, že ačkoliv EU ve svých prohlášeních týkajících se vztahů s KLDR uvádí, že požaduje zlepšení severokorejské lidskoprávní situace a denuklearizaci (srovnej Haggard – Noland 2007: 149–150; EEAS 2013), poměrně úspěšně se jí daří oddělovat tyto cíle od humanitární a rozvojové politiky. Například v létě 2011 (European Commission 2013: 2) a na podzim 2012 (FTS UN OCHA 2013a) Evropská komise poskytla KLDR potraviny v hodnotě deseti milionů eur navzdory předchozím vojenským provokacím KLDR.

Z výše uvedeného tak vyplývá, že evropské dárcovství má v porovnání s ostatními dosud zmiňovanými poskytovateli výrazně konzistentnější přístup bez zjevného vázání pomoci na zahraničněpolitické cíle. Existuje také názor, že KLDR vnímá evropskou pomoc jako protiváhu té jdoucí z takzvaných nepřátelských zemí, jako jsou právě Spojené státy, Jižní Korea či Japonsko (Scholms 2003: 49).

Apolitickým charakterem pomoci se usnadňuje i *režim dohledu*. V porovnání s „velkými“ dárci, jako jsou USA či Korejská republika, je možné poměrně přesně dohledat, jaké množství pomoci bylo poskytnuto, ale i kdy a na které projekty prostředky směřovaly (srovnej například FTS UN OCHA 2002, 2003, 2004a, 2005, 2006). Evropská komise ve Strategickém plánu pro KLDR pro léta 2001–2004 explicitně vyžadovala písemný souhlas ze strany severokorejských autorit ohledně dodržování příslušných humanitárních

standardů (Haggard – Noland 2007: 153). Tato snaha důsledně dodržovat režim dohledu a úspěšnost EU v komunikaci se severokorejskými autoritami přetrvávaly i v další části zkoumaného období (srovnej Castle 2011). Zároveň se Komise rozhodla přidělovat prostředky pouze těm NGOs, které měly v KLDR rezidentský status (Scholms 2003: 49).

*Objem pomoci* plynoucí do KLDR z EU je v porovnání s „velkými“ poskytovateli typu USA či Korejské republiky o poznání nižší (viz schémata č. 3 a 4). Relativní význam unijní pomoci však roste v důsledku rapidního poklesu prostředků plynoucích právě od „velkých“ dárců. Evropská komise prostřednictvím ECHO mezi léty 1995–2008<sup>41</sup> poskytla humanitární pomoc v přibližné hodnotě 124 milionů eur a realizovala přes 130 projektů (European Commission 2013: 1). Do roku 2012 pak celková výše poskytnutých prostředků dosáhla přibližně 366 milionů eur. V celkovém objemu ODA (schéma č. 4) poskytnuté do KLDR v letech 1995–2011 stanula EU dokonce na druhé pozici za Spojenými státy. Evropská pomoc je navíc na rozdíl od té americké zcela kontinuální.

### Švýcarská pomoc

Na začátek je vhodné zmínit, že švýcarské dárcovství<sup>42</sup> vykazuje řadu shodných rysů s pomocí plynoucí z EU, a to zejména absencí politizace a důrazným režimem dohledu (viz dále). Hlavní těleso, které zajišťuje doručování prostředků a realizaci projektů, představuje Švýcarská agentura pro rozvoj a spolupráci (dále jen SDC). SDC má v KLDR stálou kancelář od roku 1997,<sup>43</sup> přičemž humanitární pomoc do KLDR ze Švýcarska byla zahájena již v roce 1995 (SDC 2013a: nestránkováno). Z analýzy *formy* švýcarské pomoci pak plyne následující: ve zkoumaném období prostředky často směřovaly na podporu rozvojových projektů realizovaných na mikroúrovni. Hlavními realizátory přitom byl neziskový sektor,<sup>44</sup> sama SDC či agentury OSN většinou ve spolupráci s lokální komunitou (srovnej FTS UN OCHA 2000, 2003, 2004a, 2012a).

Ačkoliv Švýcarsko v případech akutních potravinových krizí humanitární pomoc v menším měřítku pravidelně poskytuje,<sup>45</sup> hlavním těžištěm pro něj jsou rozvojově profilované projekty. Ty jsou realizovány ve spolupráci s rozličnými aktéry. Světový potravinový program byl jako kanál pro doručování využíván například v rámci distribuce sušeného mléka (SDC 2012b). V případě projektu zaměřeného na eliminování deforestace a snižování zátěže půdy ve svahových oblastech (SDC 2013b) a projektu zlepšování přístupu k pitné vodě (SDC 2013c) je pomoc implementována ve spolupráci se severokorejskými ministerstvy a autoritami (například s Výborem na odstraňování škod způsobených povodněmi a dalšími). Mezi další rozvojové projekty realizované po roce 2000 patří i program orientovaný na rozšiřování užívání pesticidů (více viz SDC 2007) či projekt zaměřený na zvyšování produkce brambor (více viz SDC 2008: 4).

Jak již bylo naznačeno výše, z hlediska *politizace pomoci* se švýcarský případ do značné míry shoduje s pomocí plynoucí z evropských institucí: podobně jako u EU z dostupných informací nevyplývá, že by Švýcarsko usilovalo prostřednictvím pomoci o dosahování zahraničněpolitických cílů vůči KLDR nebo že by zde takové cíle vůbec mělo. To samozřejmě souvisí s tím, že v mezinárodním prostředí vystupuje jako neutrální země. Švýcarsko dále kontinuálně vede s KLDR dialog na neutrální bázi a také často fungovalo jako prostředník při vyjednávání v rámci předchůdce SPT, tedy *Four Party Talks* (Swiss Federal Department of Foreign Affairs 2013). O apolitickém působení země v KLDR vypovídá také její role v rámci takzvané Dozorčí komise neutrálních států (*Neutral Nations Supervisory Commission*).<sup>46</sup> To vše přirozeně ostře kontrastuje s postupy prakticky všech zmiňovaných „velkých“ dárců, neboť u každého z nich lze jistě zahraničněpolitické cíle v pozadí poskytování pomoci do KLDR vysledovat.

I v oblasti *režimu dohledu* nacházíme četné paralely s EU. Obecně platí, že projekty realizované SDC jsou velmi transparentní, vždy je pečlivě zveřejňován objem uvolněných financí, popsán průběh jejich realizace apod. (srovnej SDC 2013a, b, c). Dohled, který zajišťuje přímo SDC, je také poměrně komplexně definován a jeho metody jsou důsledně

popsány v příslušných dokumentech. Zároveň SDC deklaruje, že prostřednictvím spolupráce s ostatními dárči se snaží realizovat co nejpřesnější systém včasného varování ohledně potenciálních humanitárních krizí (srovnej SDC 2011: 17).

Z hlediska celkového množství pomoci Švýcarsko v porovnání s většinou ostatních dárců poněkud zaostává. To prakticky potvrzují i schémata č. 1, 3 a 4. Švýcarská humanitární pomoc dle dat uváděných OCHA tvoří přibližně 11,7 % z celkové pomoci poskytnuté největším dárce, tedy Korejskou republikou, a pouhých 4,5 % z celkové pomoci poskytnuté všemi zkoumanými dárči. To v absolutních číslech sice není mnoho, nicméně pro implementaci malých rozvojových projektů není velké množství financí ani potřeba. Švýcarsko navíc vzhledem ke své neutralitě nikdy ve zkoumaném období nemělo potřebu podněcovat KLDR vysokými subwencemi k nějakému typu chování, jako to dělaly zejména USA a Jižní Korea. Výraznější podíl pomoci můžeme pozorovat v oblasti ODA: jejím objemem se Švýcarsko řadí mezi zkoumanými dárči na třetí místo, tedy za zmiňované USA a EU.

## SHRnutí VÝSLEDKŮ KOMPARACE

Výsledky komparace shrnuje a zjednodušuje schéma č. 5. Ačkoliv postup každého poskytovatele ve zkoumaném období vykazoval či vyazuje určitá specifika, je možné mezi některými z nich vysledovat jisté analogie. Zkoumané dárce lze rozdělit do tří skupin. Do první spadá Korejská republika, USA a Japonsko, do druhé pak Rusko a Čína a konečně třetí je formována EU a Švýcarskem.

První skupinu poskytovatelů tvoří Jižní Korea a Spojené státy, dva největší dárči humanitární pomoci do KLDR,<sup>47</sup> a Japonsko. Jejich strategie prošla nejprve obdobím entuziasmu a poskytování prakticky ničím nepodmiňovaných zásilek s velmi slabým nebo prakticky žádným režimem dohledu. Později (v případě Korejské republiky po roce 2008, v případě USA po roce 2001) však tyto státy začaly uplatňovat mnohem pragmatictější a obezřetnější přístup. To bylo také spojeno s radikálním omezením toků pomoci. Ke konci naší zkoumaného období oba státy podmiňovaly další humanitární pomoc pokrokem ve vyjednávání s KLDR, především pokud jde o jaderný program. Po celé zkoumané období tak byl přístup obou států z hlediska politizace zásilek pomoci podobný.

Postupy obou států nicméně vykazují jisté odlišnosti. První z nich spočívá v poskytnuté ODA. Ačkoliv Jižní Korea podle absolutních čísel představuje vůbec největšího dárce pomoci, žádná její část nemůže být definována jako ODA. V oficiálních dokumentech OECD jsou tyto subvence definovány jako pomoc severní části poloostrova (srovnej OECD/DAC 2008: 7). Další bod, kde se obě země rozcházejí, jsou kanály, kterými je pomoc doručována. Zatímco Jižní Korea po celé zkoumané období preferovala téměř výhradně bilaterální dárce, Spojené státy pomoc poskytovaly dominantně multilaterálně. Taková rozhodnutí následně ovlivňovala i režim dohledu. Jak ilustruje schéma č. 5, oba dárči vykazovali nedostatečný dohled nad doručováním pomoci. Pravděpodobně zásilky USA měly vyšší naději na úspěšné dosažení potřebných, neboť byly často doručovány prostřednictvím rezidentských programů OSN či NGOs. Právě tito aktéři měli šanci vzhledem k dlouhodobé přítomnosti vytvořit si potřebné zázemí pro plnění cílů pomoci. To nicméně neplatí o jihokorejských bilaterálních zásilkách směřujících přímo severokorejské vládě a následně s vysokou pravděpodobností do vojenských kruhů.

K první skupině dárců můžeme přiřadit i Japonsko. Podobně jako Jižní Korea a USA i Japonsko zaslalo do KLDR pouze pomoc humanitární a po celé zkoumané období striktně propojovalo dosahování svých zahraničněpolitických cílů v KLDR s poskytováním další pomoci. Preferováním multilateralismu a částečně i vyžadováním dohledu se pak jeho strategie podobá spíše té americké. Nesrovnatelně nižší je však objem japonské pomoci a období, v němž byla pomoc poskytována, je nesrovnatelně kratší.

Další skupinu poskytovatelů, jejichž strategie si jsou do určité míry podobné, tvoří dvojice států Čína a Rusko. Vedle obdobné situace obou zemí, pokud jde o reportování

**Schéma č. 5**  
**Závěrečné shrnutí aktivit a strategií donorů**

|                    | Forma pomoci                                                       |                                                                                        |                                                                                                               | politizace                                                                                                                                                                          | režim dohledu                                                                                                                             | množství pomoci<br>(v milionech dolarů, hrubý odhad)                                                        |                            |
|--------------------|--------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
|                    | humanitární/<br>/rozvojová                                         | bilaterální/<br>/multilaterální                                                        | materiální podoba                                                                                             |                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                           | celkové množství<br>(1995–2012)                                                                             | ODA (1995–2011)*           |
| Korejská republika | dominantně humanitární                                             | výrazná dominance bilaterální pomoci; výjimečně doručování prostřednictvím agentur OSN | energetická a potravinová asistence, hnojiva, zemědělské materiály, finanční granty                           | velmi silná již od zrodu poskytování pomoci; cíle: snaha o dosažení pokroku v korejsko-korejských vyjednáváních a celkového zlepšení vzájemných vztahů, později denuklearizace KLDR | velmi slabý a v počátečních fázích prakticky nulový                                                                                       | Dle ministerstva národního sjednocení: <b>2 870</b><br>Dle Institutu pro dálněvýchodní studia: <b>2 362</b> | Dle OECD/DAC: <b>0,1</b>   |
| USA                | dominantně humanitární                                             | dominance multilaterální pomoci s občasným přidělováním prostředků multilaterálně      | zejm. potravinová a energetická pomoc                                                                         | velmi silná; cíle: účast KLDR na SPT, denuklearizace KLDR                                                                                                                           | zpočátku spíše slabý režim monitoringu, od roku 2002 pokusy o jeho zkvalitňování                                                          | Dle Manyin – Nikitin 2013 (data dostupná do konce r. 2011):* <b>1 314</b>                                   | Dle OECD/DAC: <b>592,1</b> |
| Japonsko           | pouze humanitární                                                  | striktně multilaterální                                                                | zejm. potravinová a energetická, v menší míře i zdravotnická pomoc                                            | velmi silná již od zrodu poskytování pomoci; cíle: vyřešení otázky repatriace unesených japonských občanů, denuklearizace KLDR, normalizace vzájemných vztahů                       | do KLDR vyslány monitoringové týmy v letech 2001 a 2004; dále monitoring prakticky výhradně v rukou příslušných multilaterálních insitucí | Dle Söderberg 2006 a databáze IRMA WFP:** <b>54,5</b>                                                       | Dle OECD/DAC: <b>0</b>     |
| Čína               | pravděpodobně humanitární a prvky rozvojově profilovaných projektů | výrazná dominance bilaterální pomoci; výjimečně doručování prostřednictvím agentur OSN | energetická, potravinová pomoc, hnojiva, infrastrukturní projekty, pravděpodobně i granty a zvýhodněné půjčky | diskutabilní; pravděpodobné cíle: zamezení imploze režimu a udržení stability v severovýchodní Asii; marketizace KLDR, udržení vlivu                                                | neznámý                                                                                                                                   | neznámé                                                                                                     | Dle OECD/DAC: <b>0</b>     |

Schéma č. 5 – pokračování

|           | Forma pomoci                                                                           |                                                                      |                                                                                                                                 | politizace                                                                                         | režim dohledu                                                            | množství pomoci<br>(v milionech dolarů, hrubý odhad) |                            |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|----------------------------|
|           | humanitární/<br>/rozvojová                                                             | bilaterální/<br>/multilaterální                                      | materiální podoba                                                                                                               |                                                                                                    |                                                                          | celkové množství<br>(1995–2012)                      | ODA (1995–2011)*           |
| Rusko     | dominantně humanitární                                                                 | dominance bilaterální pomoci; jen výjimečně multilaterální           | potravinová a energetická pomoc a také finanční podpora severokorejských studentů v Rusku                                       | diskutabilní; pravděpodobné cíle: udržení statusu quo v severovýchodní Asii, denuklearizace KLDR   | neznámý                                                                  | Dle FTS UN OCHA: <b>19,1</b>                         | Dle OECD/DAC: <b>0</b>     |
| EU        | většinově humanitární s pomalým příklonem k aktivitám rozvojového rázu                 | dominance multilateralismu s výraznou diverzifikací použitých kanálů | potravinová, zdravotnická, energetická pomoc, také pomoc rozvojového rázu (modernizace zemědělství, sanitace, sdílení expertiz) | pravděpodobně se nevyskytuje; oddělování zahraničněpolitických cílů od politiky poskytování pomoci | monitoring zajišťován realizátory pomoci (příslušné NGOs a agentury OSN) | Dle EU External Action: <b>482,9</b>                 | Dle OECD/DAC: <b>401,8</b> |
| Švýcarsko | postupný příklon k aktivitám rozvojového rázu; v případě potřeby i humanitární zásilky | část projektů realizována přímo SDC; část multilaterálně             | potravinová pomoc; projekty rozvojového rázu (modernizace zemědělství, sanitace, zlepšování zdravotní péče)                     | pravděpodobně se nevyskytuje; oddělování zahraničněpolitických cílů od politiky poskytování pomoci | sofistikovaný režim monitoringu díky přítomnosti SDC v zemi              | Dle FTS UN OCHA: <b>48,5</b>                         | Dle OECD/DAC: <b>77,9</b>  |

\* Ani ve zprávě za rok 2013 se ještě nevyskytují data za rok 2012.

\*\* Započítány nejsou některé dodávky potravinové pomoci, neboť v dostupných zdrojích nebyla jejich finanční hodnota uvedena.

Zdroj: Autorka.

(či nereportování) příslušným autoritám, jsou si podobné i jejich dárcovské strategie. Zmíňme nejprve režimu dohledu. V případě Číny ani Ruska nelze vypožorovat jeho existenci a ani snahu o založení systému kontroly toků pomoci. Nicméně vzhledem k tomu, že ruská pomoc častěji směřovala do multilaterálních institucí, můžeme předpokládat i kvalitnější dohled nad zásilkami pomoci. Odlišnost je patrná i při pohledu na podíl ODA, kterou podle dostupných informací Čína za celé zkoumané období nikdy neposkytla. V ruském případě je možné zásilky ODA vysledovat, což nás ve spojitosti s častějším multilaterálním vedením vede k závěru, že ruská pomoc byla přece jen o něco transparentnější a co do dopadu prostředků na potřebné snad i úspěšnější než ta čínská. Významný rozdíl mezi oběma dárči také spatřujeme v slabších strategických cílech Ruska v KLDR a v nersrovnatelně nižším celkovém objemu pomoci. Celkový objem čínské pomoci ale nelze přesně vyjádřit kvůli absenci dat.

Poslední skupinu poskytovatelů tvoří Evropská unie a Švýcarsko. Do KLDR zasílají kontinuálně menší množství pomoci humanitární a zejména v případě Švýcarska i té rozvojově orientované, jejíž dohled buď zajišťují, nebo zajišťovaly přímo samy na místě (Švýcarská SDC, do roku 2008 i EU/ECHO). Prostředky předávají spíše multilaterálně, ať už nevládnímu sektoru (to je časté v případě EU), či příslušným agenturám OSN. Pokud tuto skupinu dárců porovnáme se všemi výše zmiňovanými aktéry, její hlavní odlišnost spočívá v relativní účinnosti režimu dohledu a také v tom, že jejich zahraničněpolitické cíle se zpravidla nepromítají do humanitární a rozvojové politiky vůči KLDR. Jde prakticky o jediné poskytovatele z veřejného sektoru, jejichž prostředky jsou explicitně využívány pro opatření rozvojového rázu.

Nabízí se otázka, proč tomu tak je: proč se právě EU a Švýcarsko výrazněji profilují rozvojově. Schopnost financovat a následně i přímo implementovat svým charakterem rozvojové projekty souvisí s jejich minimálními požadavky směrem ke KLDR a také právě s důsledným oddělováním zahraničněpolitických cílů od těch rozvojových. Ačkoliv Evropská unie hovoří o denuklearizaci a lidských právech, tato témata poměrně zdařile odděluje od rozvojové politiky vůči KLDR, čímž vzniká možnost vstřícnějšího jednání s KLDR. Švýcarsko pak v souladu se svou neutralitou ani v oficiálních dokumentech pojednávajících o humanitárních a rozvojových aktivitách v KLDR neuvádí žádné své požadavky vůči ní (a to ani v částech dokumentů věnovaných zahraničněpolitickým cílům v KLDR; srovnej SDC 2011: 8). Tím oba dárči udržují stabilní vztahy se severokorejským režimem, čímž si otvírají možnost pro přímou realizaci rozvoje, potažmo pro kontakt se Severokorejci na lokální úrovni, což je pro „velké“ poskytovatele nepředstavitelné.

\* \* \*

Cílem předkládaného textu bylo komparovat přístupy vybraných dárců pomoci a zmapovat trendy v jejím poskytování s ohledem na specifické prostředí KLDR v období od roku 1995 do roku 2012. Napříč celým textem jsme mohli pozorovat, že poskytování pomoci do KLDR je vysoce komplexní záležitostí a že strategie dárců se různí. Shodným rysem skupiny zejména „velkých“ dárců bylo preferování humanitární pomoci nad tou rozvojovou. Z jakého důvodu pak „velcí“ poskytovatelé (USA, Korejská republika, Japonsko) preferovali poskytování drahé humanitární pomoci? Odpověď na tuto otázku je úzce spjata právě s jejich úsilím dosahovat těmito prostředky svých zahraničněpolitických cílů. V nedávné době jsme mohli sledovat změnu jejich strategií směrem ke strategickému vyčkávání a podmiňování pomoci v naději, že absence humanitárních dodávek přinutí KLDR k tomu, aby se podvolila jejich požadavkům. Avšak ani to nepřináší kýžený výsledek. Produktem tohoto počínání je spíše eskalace vztahů s KLDR. Ta se proti nim následně vymezuje ještě ostřeji, spíše než by plnila to, co donoři žádají.

Jaké jsou tedy závěry celé této komparativní konzultace? Hlavním východiskem jsou následující zjištění: 1) Panuje silná diverzifikace a mnohost strategií poskytování pomoci

do KLDK; 2) výrazně převažuje humanitární pomoc nad rozvojově orientovanou, což v mnoha případech souvisí s neschopností (či neochotou?) „velkých“ dárců zřizovat v Severní Koreji projekty rozvojového rázu; 3) u všech zkoumaných „velkých“ dárců můžeme pozorovat velmi silnou (a ve svém důsledku neúspěšnou) snahu dosahovat reciprocity, tedy úsilí měnit poskytnutou pomoc za ústupky severokorejského režimu.

Praxe humanitárního a rozvojového dárcovství v KLDK je velmi komplexní. Vedle dárců, kteří dlouhodobě usilují o to, aby KLDK humanitární pomocí přiměli k ústupkům (Korejská republika a USA), a dárců snažících se zajistit si v severokorejském prostředí privilegované postavení (Čína a do jisté míry i Rusko) nacházíme i opačný pól. Ten představují strategie Evropské unie a Švýcarska, kterým se v KLDK podařilo zříditi poměrně stabilní základnu pro implementaci kontinuálních a levnějších projektů rozvojového rázu.

<sup>1</sup> Dostupné zdroje dosud zveřejnily data týkající se poskytnuté pomoci pouze do roku 2011 či 2012, údaje o prostředcích poskytnutých v roce 2013 se vyskytují jen zcela ojediněle. Proto jsme nakonec zvolili tento časový rámec, a nikoliv studii situace až do současnosti. Zároveň platí, že pokud se v případě jednotlivých dárců vyskytla důležitá událost i z aktuální doby, tedy za rok 2013, je zde navzdory uvedenému vymezení doby zkoumání zmíněna v zájmu aktuálnosti.

<sup>2</sup> Existuje poměrně velké množství států, které nějak přispívají (či ve zkoumaném období přispívaly) na humanitární či rozvojové projekty do KLDK a jejichž příspěvky se pohybují v řádu jednotek milionů dolarů a méně. Vzhledem k omezenému rozsahu této konzultace nelze věnovat pozornost všem. Pro úplnost uvedme, že dárcem pomoci ve zkoumaném období byly či stále jsou také například země severní Evropy, tradičně patřící mezi štědré dárcy (Švédsko, Norsko, Finsko, Dánsko), dále pak Itálie, Španělsko, Portugalsko, Řecko, Kypr, Francie, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Island, Velká Británie, Irsko, Německo, Polsko, Česká republika, Maďarsko, Turecko, Kanada, Egypt, JAR, Kuvajt, Saúdská Arábie, Brazílie, Kuba, Singapur, Indie, Indonésie, Austrálie a Nový Zéland (AidFlows 2013; Trading Economics 2012c). Mnoho z těchto států do KLDK poskytlo pouze jednorázovou humanitární pomoc a téměř vždy v malém množství, a tak by nebylo ani produktivní tyto případy analyzovat (srovnej jednotlivé zprávy o tocích pomoci do KLDK; viz FTS UN OCHA za jednotlivé roky v seznamu pramenů).

<sup>3</sup> Vzhledem k omezenému rozsahu článku není možné věnovat pozornost všem typům dárců, kteří poskytují pomoc do KLDK. Proto bude tato konzultace věnována výhradně státním dárcům a Evropské unii, která byla pro komparaci zvolena, neboť představuje zvláštní alternativu k dosud majoritně aplikovaným metodám velkých poskytovatelů. Opět pro velmi omezený prostor nebude pozornost věnována dárcům ze soukromého sektoru, kteří představují zcela svébytného aktéra poskytování pomoci do KLDK. Analýza postupů soukromých dárců by svým rozsahem vydala za samostatnou studii.

<sup>4</sup> Oficiální rozvojovou pomoc (ODA) poprvé definoval Výbor pro rozvojovou pomoc Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD/DAC) v roce 1969 a posléze byl tento pojem upřesněn v sedmdesátých letech. ODA můžeme definovat jako „[...] *toky prostředků plynoucí do zemí a území, které jsou vyjmenovány na seznamu recipientů ODA Výboru pro rozvojovou pomoc, a také do multilaterálních institucí*“ (citováno dle OECD 2008). Aby bylo možné pomoc definovat jako ODA, musí být „[...] *poskytována oficiálními úřady včetně států a lokálních vlád či jejich výkonnými agenturami*“ (Tamtéž). Dále mají tyto transakce splňovat další dvě podmínky: a) *hlavním účelem a cílem pomoci má být „[...] podpora ekonomického rozvoje a blahobytu rozvojových zemí“* (Tamtéž); a b) *má být „[...] svým charakterem přiznaná a obsahuje prvek grantu o objemu aspoň 25 %“* (Tamtéž).

<sup>5</sup> Výjma malých poskytovatelů (například Švýcarsko, viz dále) nejsme často prakticky schopni určit přesné množství prostředků směřujících na aktivity, které bychom mohli označovat za rozvojové.

<sup>6</sup> Pro přibližnou kalkulaci poskytnuté pomoci byly využity zejména následující prameny: Zprávy OECD/DAC týkající se geografické distribuce finančních toků z rozmezí let 1998–2013; Ministry of Unification 2013; IFES 2013; Manyin – Nikitin 2012b; Söderberg 2006; zprávy FTS UN OCHA (2000–2013, viz seznam pramenů); a European Commission 2013.

<sup>7</sup> Viz například oficiální data o množství humanitární pomoci zveřejněná Ministerstvem sjednocení Korejské republiky a data zveřejněná Institutem pro dálnévýchodní studia (srovnej Ministry of Unification 2013; IFES 2013).

<sup>8</sup> Výjimku v tomto ohledu tvoří příležitostně publikované výsledky sčítání obyvatel či data o stavu výživy v KLDK, která jsou zpracovávána ve spolupráci s agenturami OSN (srovnej například CBS 2009, 2012).

<sup>9</sup> I když je velmi obtížné získat přesná data týkající se obětí hladomoru, obecně se odhady počtu obětí pohybují od jednoho do 3,5 milionu obyvatel (Dalton – Jung 2009: 205). Srovnej například s daty v Haggard – Noland (2007); Natsios (2001).

<sup>10</sup> Podle oficiálních údajů poskytnutých vládou KLDK klesl mezi léty 1993 a 1998 národní důchod na hlavu z původních 991 dolarů na 457 dolarů, rovněž se zvýšila kojenecká úmrtnost z 14 na 24 jedinců na tisíc narozených a úmrtnost dětí pod pět let z původních 27 na 50 jedinců z tisíce (UNICEF 2013).

- <sup>11</sup> VPS prakticky zcela zkolaboval právě v polovině devadesátých let, kdy bylo v jeho rámci zásobováno již jen hlavní město, a to velmi sporadicky. V reakci na kolaps VPS se v KLDR začaly ve velkém měřítku rozmáhat tržní aktivity, k nimž režim byl až do roku 2005 poměrně shovívavý (Haggard – Noland 2007: 58). Po krachu VPS se rovněž centrální vláda KLDR prakticky distancovala od povinnosti zásobovat své občany komoditami denní potřeby pod záštitou principu soběstačnosti („*self-reliance*“; více viz Snyder 2003b: 118).
- <sup>12</sup> Dle Světového potravinového programu (WFP) v roce 1998 trpělo 16 % dětí akutní podvýživou a 62 % pak podvýživou chronickou (WFP 2000: 1). Průzkumy o stavu výživy severokorejské populace tehdy uskutečňoval právě WFP zejména ve spolupráci s Dětským fondem OSN (UNICEF) a Programem pro výživu a zemědělství OSN (FAO). Od druhé poloviny devadesátých let se tato šetření uskutečnila již několikrát (srovnej WFP/FAO 2008; WFP/FAO/UNICEF 2011; CBS 2012).
- <sup>13</sup> Některé zdroje (například zprávy z jednotlivých let dostupné na FTS UN OCHA – viz seznam pramenů) zahrnují do množiny dárců pomoci také mezinárodní organizace, v případě KLDR zejména agentury a programy OSN. Nicméně tyto instituce spíše shromažďují prostředky od různých státních dárců, které následně přímo v KLDR použijí na realizaci humanitárních a rozvojových projektů (jde především o WFP a UNICEF, které mají v KLDR stálou kancelář). V zájmu úzkého zaměření této konzultace jsme tak agentury a programy OSN nezařadili do kategorie dárců, ale do kategorie realizátorů pomoci.
- <sup>14</sup> Konsolidovaná humanitární výzva (dále jen CAP) je produktem UN OCHA a jde prakticky o apel na státy, nestátní dárcy i agentury OSN týkající se poskytnutí konkrétní finanční částky. Více viz UN OCHA (nedatováno).
- <sup>15</sup> Podle odhadů je KLDR schopna soběstačně vyprodukovat pouze 10–25 % z celkového množství hnojiv nutného pro zajištění zemědělské produkce (Choo 2008: 356).
- <sup>16</sup> *Sunshine policy* představovala strategii vstřícného přístupu Korejské republiky ke KLDR v mnoha směrech. Měla tři hlavní pilíře: Zaprvé Korejská republika oznámila, že nebude tolerovat žádné vojenské provokace KLDR; zadruhé se Korejská republika zavázala, že v případě znovusjednocení Koreji nepohlíží Jižní Korea Severní Koreu; třetím principem je pak to, že Korejská republika bude podporovat mezikorejskou výměnu a spolupráci (což vedle pomoci zahrnovalo i rozvoj mezikorejského obchodu). *Sunshine policy* bývá také označována za nedokonalý ekvivalent západoněmecké *Ostpolitik* (Yoo 2011).
- <sup>17</sup> Kritika *sunshine policy* dále velmi vzrostla, když severokorejský režim v roce 2006 uskutečnil jaderný test (Kim – Kang 2009: 2).
- <sup>18</sup> Toto tvrzení potvrzují dohody uzavírané mezi Koreami zejména mezi léty 2000 a 2007. Jako příklad může být uvedena Společná deklarace z 15. června 2000, v níž je zakotven princip rozsáhlé korejsko-korejské ekonomické spolupráce přímo spojené s usilováním o sjednocení poloostrova a mírové urovnání vzájemných sporů. Zakotvení příslibu humanitární pomoci výměnou za setkání rozdělených rodin a intenzivní vzájemná jednání se objevuje i v Deklaraci o pokroku v severokorejsko-jihokorejských vztazích, míru a prosperitě ze 4. října 2007 (*Declaration on the Advancement of South-North Korean Relations, Peace and Prosperity*; Ministry of Unification 2007).
- <sup>19</sup> Pro více informací k Vizi viz Cheon (2008).
- <sup>20</sup> Šestistranná jednání (*Six Party Talks – SPT*) představovala vyjednávání mezi zástupci KLDR, Číny, USA, Korejské republiky, Japonska a Ruska o denuklearizaci Korejského poloostrova. Jednání byla zahájena v roce 2003, ovšem v důsledku četných překážek a nedodržování dohodnutých konceptů v roce 2009 KLDR SPT opustila. Jednání tak dosud zůstávají zmrazena (více viz Kwak 2009: 128–131; Bajoria 2013).
- <sup>21</sup> Dne 25. února 2013 byla inaugurována nová prezidentka Korejské republiky Pak Kun-hje, o jejíž severokorejské politice se předpokládá, že bude vstřícnější, než jak tomu bylo v době mandátu prezidenta I Mjong-baka. Pak Kun-hje také již v listopadu 2012 přislíbila, že v případě svého zvolení bude usilovat o obnovení humanitární pomoci do KLDR (srovnej Haggard – Noland 2013: 14). Podle nejaktuálnějších informací administrativa prezidentky Pak Kun-hje volí vstřícnější postup, který je prakticky zakotven v takzvaném Procesu budování důvěry v rámci Korejského poloostrova (více viz MOFA 2013).
- <sup>22</sup> Severokorejské autority nicméně podle dostupných informací praktikovaly rovněž vůči těmto aktérům přístup „rozděl a panuj“, tedy snahu přidělit každému odlišnou severokorejskou koordinační instituci, s implicitním cílem *de facto* znesnadňovat monitorování toků pomoci (Hwang 2013).
- <sup>23</sup> Srovnej Haggard – Noland (2007: 99–101, tabulka „Development in the Monitoring Regime“).
- <sup>24</sup> Již v osmdesátých letech vznikaly v KLDR první aktivity, které bychom mohli označit za rozvojové – například vytvoření spolupráce mezi americkými agronomy Ju Kimovou a Donem Kimem a severokorejskou akademií zemědělských věd na zvyšování výnosů z půdy. Vznikaly také iniciativy zaměřené na výměnné studijní stáže mezi americkými a severokorejskými vzdělávacími institucemi (Quinones 2002: 4–5).
- <sup>25</sup> Podmiňování americké pomoci existencí jasných zahraničněpolitických cílů v recipientské zemi je jedním z hlavních principů USAID (více viz například USAID 2013: 7).
- <sup>26</sup> Je diskutabilní, zdali tuto formu energetické asistence zařazovat do kategorie humanitární pomoci, zejména pokud přijímáme fakt, že podle všeobecného konsenzu má humanitární pomoc primárně pomáhat obětem přírodních a jiných katastrof a zmírňovat utrpení lidí (srovnej UN OCHA 2003: 13).
- <sup>27</sup> V originálním znění *Leap Day Agreement*.
- <sup>28</sup> Snížení objemu pomoci tehdy souviselo zejména s tím, že KLDR zrušila své závazky vůči Smlouvě o nešíření jaderných zbraní.
- <sup>29</sup> Zatímco Jižní Korea normalizovala vztahy s Japonskem již v polovině šedesátých let (více viz Oda 1967), Japonsko a Severní Korea k tomuto kroku přistoupily jen na krátkou dobu v roce 2002, kdy došlo ke vzájemné

- shodě v otázce unesených Japonců a denuklearizace KLDR (Manyin 2003: 2). Obchodní vztahy mezi Japonskem a KLDR mají původ již v šedesátých letech, ovšem objem obchodu narostl až mezi léty sedmdesátými až devadesátými, ale i po roce 2000 (Japan Tariff Association 2005). V posledních několika letech ale severokorejsko-japonský obchod rapidně poklesl v důsledku japonského embarga souvisejícího s agresivním chováním KLDR a spory ohledně únosů Japonců (srovnej například Kanemitsu 2011; Berkofsky 2010: 2).
- <sup>30</sup> Pro více informací viz Committee for Human Rights in North Korea (2011).
- <sup>31</sup> Haggard a Noland (2007: 155) podotýkají, že Čína v souvislosti se smrtí Kim Ir-sena v roce 1994 a v důsledku ochromení vlastní domácí produkce krátce po skončení studené války omezila obchodní vztahy s KLDR, čímž nepřímo podpořila vznik hladomoru.
- <sup>32</sup> Největší množství zásilek čínských paliv bylo do KLDR doručeno mezi léty 1995 a 1998, poté se množství snížilo, avšak aktuálně Čína zasílá kontinuální zásilky bez výrazných výkyvů (srovnej Manyin 2010: 81).
- <sup>33</sup> Mezi potenciálně neblahé dopady zhroutení můžeme zařadit toky uprchlíků: ti by s vysokou pravděpodobností do Číny po rozpadu KLDR začali odcházet. Zásadní je i fakt, že by se prakticky bez dohledu ocitli i severokorejský jaderný program, potažmo i již existující jaderná zařízení.
- <sup>34</sup> Čínská média hovoří o tom, že Čína silně protestuje proti severokorejskému jadernému testu z února 2013. Více o čínské reakci viz English News (2013) či Jun (2013). Ačkoliv tyto události přesahují rámec námi zkoumaného období, pro ucelenost představy o čínské pomoci je vhodné je alespoň zmínit.
- <sup>35</sup> Číselné vyjádření předpokládané čínské potravinové a energetické pomoci a rovněž grantů do KLDR předkládá Choo (2008: 352, 360, 364) či Manyin (2010: 79, 81), ovšem i tato data bychom měli pojímat spíše orientačně.
- <sup>36</sup> *Agency for Support and Coordination of Russian Participation in International Humanitarian Operations of the Ministry of Civil Defense and Emergencies of the Russian Federation.*
- <sup>37</sup> Objem rusko-severokorejského obchodu za rok 2011 představoval pouhých 5,6 miliardy dolarů, což je čtyřicetkrát méně než objem předpokládaného čínsko-severokorejského obchodu. Z dlouhodobého hlediska prodělává rovněž vzájemný rusko-severokorejský obchod trvalý pokles (Kim 2013).
- <sup>38</sup> Tento fakt však souvisí i s tím, že takzvaní velcí donoři neposkytovali KLDR prakticky žádnou pomoc. V září roku 2012 také Ruská federace do KLDR odeslala 4100 tun mouky (Itar-Tass 2012).
- <sup>39</sup> Když zde hovoříme o pomoci z EU, máme na mysli pomoc plynoucí z institucí EU (tedy z Evropské komise), nikoliv ze zdrojů členských států.
- <sup>40</sup> Mezi nejvýznamnější NGOs přijímající evropské prostředky patřily Mezinárodní výbor Červeného kříže a pobočky Červeného kříže v různých evropských státech (nejčastěji nizozemský či belgický), dále pak *Triangle Generation Humanaire*, *Premiere Urgence*, *Cooperazione e Sviluppo* (CESVI), *Handicap International* či *ADRA*. Pro podrobný souhrn jejich aktivit viz webové stránky zmiňovaných organizací.
- <sup>41</sup> Permanentní kancelář ECHO byla v KLDR uzavřena v roce 2008 (European Commission 2012). Do té doby by se EU mohla zařadit i do kategorie realizátorů pomoci.
- <sup>42</sup> Švýcarsko bylo ze všech malých dárců zvoleno zejména kvůli tomu, že jeho postupy se do velké míry shodují s postupy jiných malých dárců, jako jsou země severní Evropy, Německo či Irsko, a také proto, že transparentně zveřejňuje data o pomoci a jejím celkovém množství a jeho přístup k dárcovství se zcela liší od strategií velkých dárců. Pro úplnost uveďme, že švýcarské instituce, které zajišťují poskytování pomoci do KLDR, jsou jednak Švýcarská agentura pro rozvoj a spolupráci (SDC), jednak Státní sekretariát pro ekonomické záležitosti (SECO), Divize pro ekonomickou spolupráci a rozvoj.
- <sup>43</sup> Právě otevření stálé kanceláře SDC v KLDR umožnilo zahájit rozvojové aktivity, které měly přirozeně navázat na humanitární pomoc z let 1995–1997 (SDC 2012a). Existence stálé kanceláře SDC v KLDR je sama o sobě významnou výjimkou proti všem ostatním analyzovaným dárcům vyjma EU, která v KLDR rovněž měla kancelář, ale ta byla uzavřena v roce 2008 (EEAS 2013).
- <sup>44</sup> Mezi NGOs, které realizovaly projekty financované ze švýcarských zdrojů, patřila zejména *ADRA*, v menší míře pak *Caritas*, *IFRC* (srovnej FTS UN OCHA 2002, 2003, 2005 či 2012a) či *Agape International* (Agape International 2010).
- <sup>45</sup> Viz například švýcarskou reakci na povodně z roku 2012. Více viz SDC (2012a).
- <sup>46</sup> Pro více informací viz Swiss Federal Department of Foreign Affairs (2013).
- <sup>47</sup> Čínskou pomoc zde záměrně nezohledňujeme: neexistují totiž o ní žádná číselná data, pouze opakované mínění, že právě Čína je největší dárcé. Bez číselných dat to zde však nemůžeme tvrdit.

## Literatura

- Berkofsky, Axel (2009): Japan-North Korea Relations: (Sad) State of Play and (Sad) Prospects. *Centre Asie IFRI*, No. 17, s. 1–27.
- Berkofsky, Axel (2010): Japan-North Korea Relations: Bad and Not Getting Better. *Istituto per Gli Studi di Politica Internazionale*, No. 193, s. 1–7.
- Dalton, Bronwen – Jung, Kyungja (2009): *The Humanitarian Dilemma: The Experience of International NGOs in North Korea*. [Conference Paper], Sydney: University of Technology.
- Flake, Gordon L. – Snyder, Scott (2003): Chronology. In: Flake, Gordon L. – Snyder Scott (eds., 2003): *Paved With Good Intentions: The NGO experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers.
- Haggard, Stephan – Noland, Marcus (2007): *Famine in North Korea: Markets, Aid and Reform*. Foreword by Amartya Sen, New York: Columbia University Press.

- Haggard, Stephan – Noland, Marcus (2009): North Korea in 2008: Twilight of the God? *Asian Survey*, Vol. 49, No. 1, s. 98–106.
- Haggard, Stephan – Noland, Marcus (2011): *Witness to Transformation: Refugee Insights into North Korea*. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics.
- Haggard, Stephan – Noland, Marcus (2013): North Korea Trends. *The Milken Institute Review*, First Quarter 2013, s. 5–14.
- Hong, Nack K. (2006): *The Koizumi Government and the Politics of Normalizing Japanese–North Korean Relations*. [Working Paper], East-West Center, No. 14, s. 1–44.
- Hong, Yang Ho (2001): Humanitarian Aid Toward North Korea: A Global Peace Building Process. *East Asian Review*, Vol. 13, No. 4, s. 21–40.
- Chanlett-Avery, Emma – Rinehart, Ian E. (2013): *North Korea: U.S. Relations, Nuclear Diplomacy, and Internal Situation*. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Cheon, Seonghwan (2008): North Korea Policy and the Denuclearization/Openness/3,000 Initiative. *IFANS Review*, Vol. 16, No. 1, s. 35–60.
- Choo, Jaewoo (2008): North Korea's Growing Economic Dependence on China: Political Ramifications. *Asian Survey*, Vol. 48, No. 2, s. 343–372.
- Joo, Seung-H. (2009): North Korean Policy toward Russia. In: Kwak, Tae-H. – Joo, Seung-Ho (eds., 2009): *North Korea's Foreign Policy under Kim Jong Il: New Perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Kim, Chull S. – Kang, David C. (2009): Engagement as a Viable Alternative to Coercion. In: Kim, Chull S. – Kang, David C. (eds., 2009): *Engagement with North Korea: A Viable Alternative*. New York: State University of New York Press.
- Kim, Kook-shin – Chon, Hjoon-joon – Lee, Keum-soon – Lim, Soon-hee – Lee, Kyu-chang – Hong, Woo-taek (eds., 2011): *White Paper on Human Rights in North Korea 2011*. Seoul: Korean Institute for National Unification.
- Kwak, Tae-H. (2009): *North Korea and the Korean Peninsula Peace Regime-Building Initiative*. In: Kwak, Tae-H. – Joo, Seung-Ho (eds., 2009): *North Korea's Foreign Policy under Kim Jong Il: New Perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Lankov, Andrei (2007): *Essays on Daily Life in North Korea: North of the DMZ*. Jefferson: McFarland & Company.
- Lee, Ming (2009): North Korea's China Policy. In: Kwak, Tae-H. – Joo, Seung-Ho (eds., 2009): *North Korea's Foreign Policy under Kim Jong Il: New Perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Manyin, Mark E. (2003): Japan–North Korea Relations: Selected Issues, CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Manyin, Mark (2010): Food Crisis and North Korea's Aid Diplomacy: Seeking the Path of Least Resistance. In: Park, Kyung-Ae (ed.): *New Challenges of North Korean Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manyin, Mark E. – Nanto, Dick K. (2010): China–North Korea Relations. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Manyin, Mark E. – Nikitin, Mary B. (2009): Foreign Assistance to North Korea. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Manyin, Mark E. – Nikitin, Mary B. (2012a): Foreign Assistance to North Korea. In: Lasserson, Petr G. (ed., 2012): *North Korea: Foreign Relations and Economic Ties*. New York: Nova Science Publishers.
- Manyin, Mark E. – Nikitin, Mary B. (2012b): Foreign Assistance to North Korea. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Manyin, Mark E. – Nikitin, Mary B. (2013): Foreign Assistance to North Korea. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Nanto, Dick K. – Manyin, Mark B. (2012): China–North Korea Relations. In: Lasserson, Petr G. (ed., 2012): *North Korea: Foreign Relations and Economic Ties*. New York: Nova Science Publishers.
- Natsios, Andrew S. (2001): *The Great North Korean Famine: Famine, Politics and Foreign Policy*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Nikitin, Mary B. (2013): North Korea's Nuclear Weapons: Technical Issues. CRS Report for Congress, Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- Oda, Shigeru (1967): The Normalization of Relations between Japan and the Republic of Korea. *The American Journal of International Law*, Vol. 61, No. 1., s. 35–56.
- Oknim, Chung (2003): The Role of South Korea's NGOs: The Political Context. In: Flake, Gordon L. – Snyder, S. (ed., 2003): *Paved With Good Intentions: The NGO experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers.
- Quinones, Kenneth C. (2002): *The American NGO Experience in North Korea: A Preliminary Assessment*. [Conference Paper], Haogae-ro – Bundang-gu – Seongnam-si – Gyeonggi-do: World Congress of Korean Studies.
- Reese, David (1998): *The Prospects for North Korea's Survival*. Adelphi Paper 323, New York: Oxford University Press.
- Scholms, Michael (2003): The European NGO Experience in North Korea. In: Flake, Gordon L. – Snyder, Scott (eds., 2003): *Paved With Good Intentions: The NGO experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers.

- Smith, Hazel (2002): *Overcoming Humanitarian Dilemmas in the DPRK (North Korea)*. Washington, D.C.: United States Institute for Peace Special Report.
- Smith, Hazel (2005): *Hungry for Peace: International Security, Humanitarian Assistance and Social Change in North Korea*. Washington, D.C.: United States Institute for Peace.
- Snyder, Scott (2003a): The NGO Experience in North Korea. In: Flake, Gordon L. – Snyder, Scott (eds., 2003): *Paved With Good Intentions: The NGO experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers.
- Snyder, Scott (2003b): Lessons of the NGO Experience in Korea. In: Flake, Gordon L. – Snyder, Scott (eds., 2003): *Paved With Good Intentions: The NGO experience in North Korea*. Westport: Praeger Publishers.
- Söderberg, Marie (2006): Can Japanese Foreign Aid to North Korea Create Peace and Stability? *Pacific Affairs*, Vol. 79, No. 3, s. 433–454.
- Suh, Jae Jean – Choi Eui-chul – Lee, Woo-young – Lee, Keum-soon – Lim, Soon-hee – Kim, Su-am (eds., 2003): *White Paper on Human Rights in North Korea 2003*. Seoul: Korea Institute for National Unification.
- Suh, Jae Jean (2009): *The Lee Myung-bak Government's North Korea Policy: A Study on its Historical and Theoretical Foundation*. Seoul: Korea Institute for National Unification.
- Vorontsov, Alexander (2007): *Current Russia – North Korea Relations: Challenges and Achievements*. Washington, D.C.: The Brookings Institution, Center for Northeast Asian Policy Studies.

## Dokumenty

- Agape International (2010): *Our Heart's Concern North Korea July 2006: Partnership Project from Agape International*. Agape International, 21. 4. 2013, <<http://www.agape.ch/nordkoreaprojekt/en/aktuell/newsjuli2006.html>>.
- AidFlows (2013): OECD, World Bank, Asian Development Bank, Inter-American Development Bank, <<http://www.AidFlows.org/>>.
- Babson, Bradley. O. (2011): Rethinking Economic Engagement with North Korea. *38 North*, 11. 3. 2011, <<http://38north.org/2011/03/rethinking-economic-engagement-with-north-korea/>>.
- Bajoria, Jaysree (2013): *The Six Party Talks on North Korea's Nuclear Program*. Council on Foreign Relations, 8. 3. 2013, <<http://www.cfr.org/proliferation/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program/p13593>>.
- Broad, William, J. (2013): A Secretive Country Gives Experts Few Clues to Judge Its Nuclear Program. *New York Times*, 12. 2. 2013, <[http://www.nytimes.com/2013/02/13/world/asia/despite-claims-of-third-blast-north-korean-nuclear-program-remains-a-mystery.html?src=recg&\\_r=0](http://www.nytimes.com/2013/02/13/world/asia/despite-claims-of-third-blast-north-korean-nuclear-program-remains-a-mystery.html?src=recg&_r=0)>.
- Castle, Stephen (2011): European Union to Send Food Aid to North Korea. *The New York Times*, 3. 6. 2011, <[http://www.nytimes.com/2011/07/04/world/asia/04union.html?\\_r=1&](http://www.nytimes.com/2011/07/04/world/asia/04union.html?_r=1&)>.
- CBS (2009): DPR Korea 2008 Population Census: National Report. Pyongyang: Central bureau of statistics, DPR Korea.
- CBS (2012): Democratic People's Republic of Korea: Preliminary Report of the National Nutrition Survey 2012. Pyongyang: Central bureau of statistics, DPR Korea.
- Committee for Human Rights in North Korea (2011): Taken! North Korea's Criminal Abduction of Citizens of Other Countries. Washington, D.C.: Committee on Human Rights in North Korea.
- Eberstadt, Nicholas (2011): Should North Korea Be Provided with Humanitarian Aid? American Enterprise Institute, 22. 9. 2011, <<http://www.aei.org/article/should-north-korea-be-provided-with-humanitarian-aid/>>.
- EEAS (2013): EU relations with the Democratic People's Republic of Korea (North Korea). European Union External Action, 14. 3. 2013, <[http://eeas.europa.eu/korea\\_north/index\\_en.htm](http://eeas.europa.eu/korea_north/index_en.htm)>.
- Elder, Miriam (2012): Russia writes off \$10bn of North Korean debt. *The Guardian*, 18. 9. 2012, <<http://www.guardian.co.uk/business/2012/sep/18/russia-writes-off-north-korea-debt>>.
- EMERCOM (nedatováno): Our Projects: Humanitarian Operations. 15. 11. 2013, <[http://www.emercom.ru/proj\\_hum\\_oper\\_e.html](http://www.emercom.ru/proj_hum_oper_e.html)>.
- English News (2013): China "firmly" opposes DPRK's nuclear test; Yang summons ambassador. *English. news.cn*, 12. 2. 2013, <[http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-02/12/c\\_132166147.htm](http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-02/12/c_132166147.htm)>.
- European Commission (2001): The EC – Democratic People's Republic of Korea (DPRK) Country Strategy Paper 2001–2004. Bangkok: European Commission.
- European Commission (2012): Humanitarian Aid and Civil Protection: Democratic People's Republic of Korea, 15. 3. 2013, European Commission, <[http://ec.europa.eu/echo/aid/asia/dprk\\_en.htm](http://ec.europa.eu/echo/aid/asia/dprk_en.htm)>.
- European Commission (2013): Humanitarian Aid and Civil Protection: ECHO Factsheet. Bangkok: DPRK, European Commission.
- Fitzpatrick, Mark (2012): Leap Day in North Korea. *Foreign Policy*, 29. 2. 2012, <[http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/29/leap\\_day\\_in\\_north\\_korea](http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/29/leap_day_in_north_korea)>.
- FTS UN OCHA (2000): Korea, Democratic People's Republic of in 2000 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2000, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2000\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2000_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2001): Korea, Democratic People's Republic of in 2001 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2001, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2001\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2001_asof__1311200301.pdf)>.

- FTS UN OCHA (2002): Korea, Democratic People's Republic of in 2002 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2002, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2002\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2002_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2003): Korea, Democratic People's Republic of in 2003 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2003, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2003\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2003_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2004a): Korea, Democratic People's Republic of in 2004 – related emergencies, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2004\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2004_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2004b): Korea, Democratic People's Republic of emergencies for 2004 – Total Humanitarian Funding per Donor in 2004, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R24c\\_C112\\_Y2004\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R24c_C112_Y2004_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2005): Korea, Democratic People's Republic of in 2005 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2005, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2005\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2005_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2006): Korea, Democratic People's Republic of in 2006 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2006, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2006\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2006_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2007): Korea, Democratic People's Republic of in 2007 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2007, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2007\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2007_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2008a): Korea, Democratic People's Republic of in 2008 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2008, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2008\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2008_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2008b): Korea, Democratic People's Republic of emergencies for 2008 – Total Humanitarian Funding per Donor in 2008, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R24c\\_C112\\_Y2008\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R24c_C112_Y2008_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2009a): Korea, Democratic People's Republic of in 2009 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2009, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2009\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2009_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2010): Korea, Democratic People's Republic of in 2010 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2010, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2010\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2010_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2011): Korea, Democratic People's Republic of in 2011 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2011, <<http://fts.unocha.org/pageloader.aspx?page=emerg-emergencyCountryDetails&cc=prk&yr=2011>>.
- FTS UN OCHA (2012a): Korea, Democratic People's Republic of in 2012 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2012, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2012\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2012_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2012b): Korea, Democratic People's Republic of in 2012 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2012, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2012\\_asof\\_\\_1401170301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2012_asof__1401170301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2013a): Korea, Democratic People's Republic of in 2013 – related emergencies List of all humanitarian pledges, commitments & contributions in 2013, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R10c\\_C112\\_Y2013\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R10c_C112_Y2013_asof__1311200301.pdf)>.
- FTS UN OCHA (2013b): Korea, Democratic People's Republic of emergencies for 2013 – Total Humanitarian Funding per Donor in 2013, <[http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha\\_R24c\\_C112\\_Y2013\\_asof\\_\\_1311200301.pdf](http://fts.unocha.org/reports/daily/ocha_R24c_C112_Y2013_asof__1311200301.pdf)>.
- Haggard, Marcus – Ryu, Jaesung (2011): South Korean Official Development Assistance I: The Global Picture. Peterson Institute for International Economics, 22. 11. 2011, <<http://www.piie.com/blogs/nk/?p=3783>>.
- Hwang, Jae Sung (2013): Korean Sharing Movement. Osobní rozhovor, 11. 9. 2013.
- Chance, David – Kim, Jack (2013): North Korean nuclear test draws anger, including from China. Reuters, 12. 2. 2013, <<http://www.reuters.com/article/2013/02/12/us-korea-north-idUSBRE91B04820130212>>.
- IFES (2013): Lee Myung-bak Administration Sets the Lowest Record for Assistance to North Korea. Seoul: The Institute for Far Eastern Studies, 16. 4. 2013, <[http://ifes.kyungnam.ac.kr/eng/FRM/FRM\\_0101V.aspx?code=FRM130131\\_0001](http://ifes.kyungnam.ac.kr/eng/FRM/FRM_0101V.aspx?code=FRM130131_0001)>.
- Ik, Choo J. (2012): Progress Made on Pipeline Project. *Daily NK*, 27. 2. 2012, <<http://www.dailynk.com/english/read.php?catId=nk00100&num=8881>>.
- Itar-Tass (2012): Russia supplies more than 4,000 tonnes of flour to North Korea Emergencies Ministry. *Itar-Tass News Agency*, 24. 9. 2012, <<http://www.itar-tass.com/en/c154/528276.html>>.
- Japan Tariff Association (2005): 18-1-a Value of Japan Exports by Principal Country (Area) of Destination (1962–2004). Tokyo: Japan Tariff Association, 13. 3. 2013, <<http://www.stat.go.jp/english/data/chouki/18.htm>>.
- Jun, Jenny (2013): Dealing with a Sore Lip: Parsing China's "Recalculation" of North Korea Policy. *38 North*, 29. 3. 2013, <<http://38north.org/2013/03/jun032913/>>.

- Kanemitsu, Tatsuya (2011): Japan extend ban on all trades North Korea. *Global Trade Compliance*, 6. 4. 2011, <<http://japantradecompliance.blogspot.cz/2011/04/japan-extend-ban-on-all-trades-north.html>>.
- KEDO (2005): Korean Energy Development Organization 2005 Annual Report. New York: KEDO.
- Kim, Sang Hun (2013): Database on Human Rights Violations in North Korea. Osobní rozhovor, 19. 8. 2013.
- Kim, Subin (2013): Andrei Lankov on North Korea's Nuclear Threat Diplomacy [Interview]. *NK News*, 10. 4. 2013, <<http://www.nknews.org/2013/04/andrei-lankov-on-north-koreas-nuclear-threat-diplomacy/>>.
- Mackintosh, Kate (2000): HPG Report: The Principles of Humanitarian Action in International Humanitarian Law. London: Overseas Development Institute.
- Ministry of Unification (2007): Peace Agreements Digital Collection: North Korea-South Korea: Declaration on the Advancement of South-North Korean Relations, Peace and Prosperity. Eashington: United States Institute of Peace.
- Ministry of Unification (2010): Inter-Korean Humanitarian Cooperation. Seoul: Ministry of Unification.
- Ministry of Unification (2013): Major Statistics in Inter-Korean Realitions: Humanitarian Projects. Seoul: Ministry of Unification, 16. 4. 2013, <<http://eng.unikorea.go.kr/CmsWeb/viewPage.req?idx=PG0000000541>>.
- MOFA (2004): Japan-North Korean Relations. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs of Japan, <[http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/n\\_korea/relation.html](http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/n_korea/relation.html)>.
- MOFA (2013): Inter-Korean Relations. Trust-Building Process on the Korean Peninsula. Ministry of Foreign Affairs Republic of Korea, 1. 10. 2013, <[http://www.mofa.go.kr/ENG/policy/kpen/interkorean/overview/index.jsp?menu=m\\_20\\_20\\_20](http://www.mofa.go.kr/ENG/policy/kpen/interkorean/overview/index.jsp?menu=m_20_20_20)>.
- OECD (2008): Is it ODA? Paris: OECD, 6. 3. 2013, <<http://www.oecd.org/dac/stats/34086975.pdf>>.
- OECDiLibrary (nedatováno): Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries: Disbursements, Commitments, Country Indicators. 20. 10. 2013, <[http://www.oecd-ilibrary.org/development/geographical-distribution-of-financial-flows-to-developing-countries\\_20743149](http://www.oecd-ilibrary.org/development/geographical-distribution-of-financial-flows-to-developing-countries_20743149)>.
- OECD/DAC (2008): Development Co-Operation of the Republic of Korea DAC Special Review. OECD Development Co-operation Directorate.
- OECD/DAC (2011): Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries Disbursements, Commitments, Country Indicators (2005–2009). OECD Publishing.
- OECD/DAC (2013): Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries Disbursements, Commitments, Country Indicators (2007–2011). OECD Publishing.
- OECD/DAC (nedatováno): Korea Dem. Rep. – Disbursements of Bilateral ODA by Donor and Sector (2011). 15. 11. 2013, <<http://www.oecd.org/dac/stats/aidstatisticsbyrecipientandsector.htm>>.
- SDC (2007): Asia Brief: Cabbage for All in DPR Korea: Partnership Results. Berne: SDC Swiss Agency for Development and Cooperation – East Asia Division.
- SDC (2008): Asia Brief: Potato Boom in the Rice Region: Partnership Results. Berne: SDC Swiss Agency for Development and Cooperation – East Asia Division.
- SDC (2011): SDC Medium-Term Programme North Korea 2012–2014. Berne: SDC Swiss Agency for Development and Cooperation.
- SDC (2012a): Flooding in North Korea: Switzerland makes funds available for reconstruction and restoration of water supply. 22. 8. 2012, <[http://www.sdc.admin.ch/en/Home/News/Close\\_up?itemID=214130](http://www.sdc.admin.ch/en/Home/News/Close_up?itemID=214130)>.
- SDC (2012b): Swiss Milk Powder in the DPR of Korea: Factsheet of the Swiss Cooperation Office DPR of Korea. Pyongyang: Swiss Agency for Development and Cooperation.
- SDC (2013a): Democratic People's Republic of Korea DPRK: Factsheet of the Swiss Cooperation Office DPR of Korea. Pyongyang: Swiss Agency for Development and Cooperation.
- SDC (2013b): Sloping Land Management Factsheet of the Swiss Cooperation Office DPR of Korea. Pyongyang: Swiss Agency for Development and Cooperation.
- SDC (2013c): Water, Sanitation and Hygiene Factsheet of the Swiss Cooperation Office DPR of Korea. Pyongyang: Swiss Agency for Development and Cooperation.
- Swiss Federal Department of Foreign Affairs (2013): Yearly consultations of the Neutral Nations Supervisory Commission in Seoul. 19. 4. 2012, <<http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/recent/media/single.html?id=44204>>.
- The Free Library (2004): Japan to send team to N. Korea in Oct. to monitor aid. *The Free Library by Farlex*, 19. 8. 2004, <<http://www.thefreelibrary.com/Japan+to+send+team+to+N.+Korea+in+Oct.+to+monitor+aid.-a0121080852>>.
- The Voice of Russia (2011): Russia Sends Aid to North Korea. *The Voice of Russia*, 10. 11. 2011, <<http://english.ruvr.ru/2011/11/10/60179248/>>.
- The World Bank (2013): Country and Lending Groups. Washington, D.C.: The World Bank, 6. 3. 2013, <[http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups#Low\\_income](http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups#Low_income)>.
- Tisdall, Simon – McCurry, Justin – Branigan, Tania (2012): North Korea rocket launch prompts international condemnation. *Guardian*, 13. 12. 2012, <<http://www.theguardian.com/world/2012/dec/12/north-korean-rocket-launch-condemned>>.
- Trading Economics (2012a): Net bilateral aid flows from DAC donors; Korea; Rep. (US dollar) in North Korea. New York: Trading Economics, 16. 4. 2013, <<http://www.tradingeconomics.com/north-korea/net-bilateral-aid-flows-from-dac-donors-korea-rep-us-dollar-wb-data.html>>.

- Trading Economics (2012b): Net bilateral aid flows from DAC donors; Japan (US dollar) in North Korea. *Trading Economics*, 16. 3. 2013, <<http://www.tradingeconomics.com/north-korea/net-bilateral-aid-flows-from-dac-donors-japan-us-dollar-wb-data.html>>.
- Trading Economics (2012c): North Korea: World Bank Data. *Trading Economics*, 20. 3. 2013, <<http://www.tradingeconomics.com/north-korea/indicators-wb>>.
- UN OCHA (2003): Glossary of Humanitarian Terms in Relation to the Protection of Civilians in Armed Conflict. New York: United Nations.
- UN OCHA (2012): OCHA on Message: Humanitarian Principles. New York: UN OCHA.
- UN OCHA (nedatováno): Consolidated Appeal Process: About the Process, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. 15. 11. 2013, <<http://www.unocha.org/cap/about-the-cap/about-process>>.
- UNICEF (2013): Democratic People's Republic of Korea: Overview. UNICEF, Pyongyang Country Office, 18. 2. 2013, <<http://www.unicef.org/dprk/overview.html>>.
- USAID (2013): ADS Chapter 201: Planning, Partial Revision: 30. 9. 2013, <<http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1870/201.pdf>>.
- Weissmann, Jordan (2011): How Kim Jong Il Starved North Korea. *The Atlantic*, 20. 12. 2011, <<http://www.theatlantic.com/business/archive/2011/12/how-kim-jong-il-starved-north-korea/250244/>>.
- WFP (2000): A Report From the Office of Evaluation: Full Report of the Evaluation of DPRK EMOPs 5959.00 & 5959.01. Rome: WFP, September 2000, <<http://home.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp203398.pdf>>.
- WFP (nedatováno): Korea, Democratic People's Republic (DPRK), Publications: Monitoring, <<http://www.wfp.org/countries/korea-democratic-peoples-republic-dprk/publications/monitoring>>.
- WFP/FAO (2008): Executive Summary: Rapid Food Security Assessment Democratic People's Republic of Korea. Pyongyang: WFP/FAO.
- WFP/FAO/UNICEF (2011): Rapid Food Security Assessment Mission to the Democratic People's Republic of Korea. Pyongyang: WFP/FAO/UNICEF.
- WFP/IRMA (nedatováno): Nutritional Reporting: IRMA, World Food Programme. 20. 3. 2013, <<http://www.wfp.org/fais/nutritional-reporting/irma-reports>>.
- Yonhap News Agency (2013): N. Korea's grain imports from China plunge in Jan. *Yonhap News Agency*, 3. 3. 2013, <<http://english.yonhapnews.co.kr/northkorea/2013/03/03/25/0401000000AEN20130303002500315F.HTML>>.
- Yoo, Ho-yeol (2011): Seeking New Policy toward North Korea: From Engagement to Regime Change. *Korea Focus*, 28. 4. 2011, <[http://www.koreafocus.or.kr/design2/layout/content\\_print.asp?group\\_id=103528](http://www.koreafocus.or.kr/design2/layout/content_print.asp?group_id=103528)>.

## Poznámka

*Můj velký dík patří oponentům tohoto článku a také šéfredaktorovi dr. Vítu Benešovi. Bez jejich cenných rad, námětů a připomínek by text nenabyl takové podoby, jakou aktuálně má.*

*Článek vznikl jako součást projektu „Opozice v Íránské islámské republice v teorii a praxi a politika v nedemokratických režimech“ (SGS-2012-005), podpořeného v rámci Studentské grantové soutěže ZČU v Plzni.*